

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Michal Příbyl

**Vztah
Komunistické strany Československa
ke katolické církvi a náboženství
v období první Československé republiky**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. ThLic. Marek Šmíd, Ph.D.

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20. listopadu 2021

Michal Příbyl

Bibliografická citace

Vztah Komunistické strany Československa ke katolické církvi a náboženství v období první Československé republiky [rukopis] : Bakalářská práce / Michal Příbyl ; vedoucí práce: Marek Šmíd. -- Praha, 2021.-- 73 s.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá vztahem Komunistické strany Československa k náboženství a církvím v období první Československé republiky. Vychází z analýzy dobového stranického tisku, kterým Komunistická strana Československa šířila svoje názory a informovala o svých politických krocích československou veřejnost. Autor se snaží především zjistit, zda bylo možné očekávat perzekuci církve, ke které došlo poté, co se KSČ chopila veškeré moci v roce 1948. Zároveň se snaží zjistit, zda se názory a postoje KSČ k náboženství během meziválečného období vyvíjely a měnily.

Klíčová slova

komunismus, ideologie, Československo, katolická církev, politika, tisk

Abstract

Relationship of the Communist Party of Czechoslovakia to catholic church in the period of the First Czechoslovak Republic

The bachelor thesis analyzes the relationship of the Communist Party of Czechoslovakia to religion and churches in the period of the First Czechoslovak Republic. It is based on an analysis of the contemporary party press through which the Communist Party of Czechoslovakia disseminated its views and informed the Czechoslovak public about its political actions. In particular, the author seeks to establish whether the persecution of the Church that occurred after the Communist Party seized full power in 1948 could have been predicted. At the same time, the author aims to discern whether the views and attitudes of the Communist Party towards religion evolved and changed during the interwar period.

Keywords

communism, ideology, Czechoslovakia, catholic church, newspaper

Počet znaků (včetně mezer): 160 959

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucímu mé bakalářské práce panu docentovi PhDr. ThLic. Marku Šmídovi, Ph.D. za ochotu a velkou trpělivost.

Obsah

Úvod	6
1. Vznik a historie KSČ do roku 1938	7
1.1. Cesta ke vzniku KSČ.....	7
1.1.1. Vnitřní situace v sociální demokracii v roce 1920	8
1.1.2. Boj o Lidový dům a prosincová stávka	9
1.1.3. Vznik KSČ.....	10
1.2. Vývoj KSČ do roku 1929	11
1.3. V. sjezd KSČ a bolševizace strany	15
1.4. Politika KSČ do roku 1938, boj proti sociálfašizmu	16
2. Ideologický postoj KSČ k náboženství	20
2.1. Ideové zdroje komunistické strany	20
2.1.1. Marxismus	20
2.1.2. Vývoj po Marxově smrti	23
2.2. Vztah církve k dělnickému a komunistickému hnutí	24
2.3. Vývoj vztahu mezinárodního komunistického hnutí k církvím v průběhu 20. a 30. let, vztah a ideologický střet Vatikánu a SSSR	24
3. Katolická církev v ČSR v letech 1918 až 1938	30
3.1. Náboženská situace po vzniku Československa.....	30
3.2. Proticírkevní bouře	31
3.3. Politický postoj státu k církvi a pozemková reforma	32
3.4. Jednota katolického duchovenstva a rozkol v katolické církvi v ČSR	34
3.5. Vznik Církve československé.....	36
3.6. Státní svátky v ČSR a tzv. Marmaggiho aféra	37
3.7. Kongruový zákon	38
3.8. Modus vivendi, oslavy svatováclavského milénia	39
3.9. Politická opora církve v období první republiky	40
4. Postoje a politika KSČ vůči církvím a náboženství ve světle dobového stranického tisku	43
4.1. Články ideologické.....	44
4.2. Články politické a praktické kroky komunistické strany v záležitostech týkajících se náboženství a církví	54
Závěr	63
Seznam použitých zkratk	65
Seznam literatury	66
Přílohy	69

Úvod

Komunistická strana Československa (KSČ) měla obrovský vliv na dějiny naší země ve 20. století, zejména pak po roce 1948, kdy se chopila na 41 let veškeré moci v republice. Po roce 1989 vznikla řada odborných prací, článků a dokumentárních filmů o perzekuci církve během komunistického režimu v Československu. Základní otázka, kterou jsem si při sledování tématu perzekuce církve po roce 1948 položil, byla, zda československá veřejnost, která už ve volbách v roce 1946 odevzdala Komunistické straně Československa největší počet voličských hlasů, mohla předpokládat, že tato strana zaujme vůči církvím tak tvrdý postoj, jak posléze po uchopení veškeré moci učinila. Jaké názory a jaké postoje vůči náboženství a církvím tato strana v předchozím období, tj. v období první Československé republiky zaujímal, veřejně prezentovala a v politickém boji prosazovala. Rozhodl jsem se tedy nahlédnout do období let 1918 až 1938 prostřednictvím tehdy nejrozšířenějšího prostředku, jakým politické strany působily na širokou veřejnost, a tím byl stranický tisk.

Záměrem této práce je představit vztah Komunistické strany Československa k náboženství a církvím v období první Československé republiky, tak, jak ho prezentovala veřejnosti prostřednictvím svého tisku a veřejných vystoupení, analyzovat tento vztah a také komparovat jednotlivá období mezi sebou. Tedy zjistit, zda došlo ve vymezeném období k vývoji tohoto vztahu, zda se názor a vztah vyvíjel, měnil, zda probíhala uvnitř Komunistické strany Československa diskuze o tomto vztahu. Do úvodní části práce zařadím část věnovanou historii vzniku komunistické strany v Československu a jejímu místu v politickém životě Československa. Pro uvedení do kontextu jsem se rozhodl zařadit samostatnou kapitolu věnovanou postavení církví v meziválečném Československu. V závěru práce pak zhodnotím, zda konkrétní politické kroky, které komunistická strana po roce 1948 vůči církvím podnikla, vycházejí z dopředu prezentovaného postoje anebo zda se postoje z doby před uchopením moci lišily od konkrétní politické činnosti po převzetí moci.

1. Vznik a historie KSČ do roku 1938

1.1. Cesta ke vzniku KSČ

V průběhu 19. století došlo s rozvojem industrializace českých zemí k velkým změnám ve strukturách společnosti. Obyvatelstvo se začalo stěhovat z venkova do oblastí s průmyslovou výrobou, které jim nabízely obživu, a zároveň s tím docházelo k postupnému počesťování měst. Životní podmínky této nově se rodící vrstvy společnosti – dělníků – však nebyly vždy utěšené. Zrodilo se dělnické hnutí, které je chtělo chránit. Dělnická třída se pak na přelomu 19. a 20. století stala nejpočetnější skupinou obyvatelstva a politicky se organizovala do Československé sociálně demokratické strany dělnické založené roku 1878.¹ Z ní se později odštěpením ustavila Komunistická strana Československa (KSČ) jako radikální a revoluční obhájce práv dělnické třídy v Československé republice (ČSR).

Vznik samostatného československého státu v říjnu roku 1918 byl naplněním společné touhy většiny československého obyvatelstva a jeho politické reprezentace. Na rozdíl od Německa či Rakouska, kde se po kapitulaci nově zformovaly nástupnické státy a probíhal zde boj o jejich charakter a to případně i charakter dělnický, v ČSR se zrodil nový stát, který spíše než boj mezi dělnictvem a buržoazií ohrožovaly národnostní menšiny, které se nechtěly smířit se změnou svého postavení.²

Největší a nejsilnější stranou v nově vzniklé Československé republice byla právě Československá sociálně demokratická strana dělnická (ČSDSD, sociální demokracie), která ve volbách do obecních zastupitelstev v roce 1919 zvítězila a sestavila novou vládu tzv. rudozelené koalice, vedenou Vlastimilem Tusarem (1880–1924) společně s Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranou, agrárníky).³ První volby do zákonodárního sboru nové republiky proběhly v roce 1920 a i v těchto volbách ČSDSD zvítězila (25,65 %)⁴ a sestavila vládu, opět společně s agrární stranou v rámci rudozelené koalice.

¹ MACHAČOVÁ, Jana. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010. s. 432-445.

² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*. Díl první. *Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vydání. Praha: LIBRI, 2005, s. 63-70.

³ Do roku 1922 působila agrární strana pod názvem Republikánská strana československého venkova.

⁴ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA A SČÍTÁNÍ LIDU. *Volby do Národního shromáždění. Historický přehled výsledků voleb za období 1920 – 1935*. Praha: Federální statistický úřad, 1990, s. 17.

1.1.1. Vnitřní situace v sociální demokracii v roce 1920

Situace ve státě se ale záhy radikálně změnila. Zatímco po vzniku republiky byla sociálně demokratická strana pevnou oporou nově vzniklé státnosti, po krátkém období konsolidace došlo v rámci strany již ke konci roku 1919 k silnému pnutí mezi umírněnější („pravicovější“) částí strany, ke které měl blízko prezident Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) a která také stála v čele strany a početně silnější, radikálnější („levicovější“) částí sociální demokracie, která byla zklamaná z prvních kroků vlád a požadovala mnohem silnější socializaci a radikálnější levicové kroky.⁵

Situace se vyostřila v létě roku 1920 a vliv na radikalizaci levé části strany měla i právě probíhající válka mezi Rudou armádou a Polskem.⁶ Čím více se Rudá armáda přibližovala do střední Evropy, tím více rostly naděje radikálnější části strany na převrat v naší zemi. Zejména klíčová bitva o Varšavu v srpnu roku 1920 byla sledována s velkými nadějemi také v centrále Komunistické internacionály (Kominterny),⁷ kde právě probíhal její sjezd.

V Československu se připravoval sjezd sociálně demokratické strany na září roku 1920. Levá a radikální část strany (tzv. marxistická levice) předpokládala, že se chopí moci ve straně a prosadí přijetí 21 podmínek Kominterny⁸. Posléze pak předpokládala uspořádání nových parlamentních voleb, ve kterých očekávala své vítězství a sestavení vlády. Pravicové vedení sociálně demokratické strany se obávalo jemu nepříznivého vývoje ve straně a rozhodlo se sjezd odložit. Levicová část sociální demokracie však přesto sjezd v září 1920 uskutečnila, i když na něm ještě nedošlo k přijetí podmínek členství v Kominterně a zahájena byla pouze jednání o přistoupení. Riziko radikalizace nejsilnější strany přimělo vstoupit do dění T. G. Masaryka. Společně s vedením sociální

⁵ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. II. 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 730-755.

⁶ CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*. 1. vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000. s. 54.

⁷ Komunistická internacionála - Kominterny - mezinárodní organizace, která si kladla za cíl získat ruským bolševikům kontakty s revolučním hnutím v celé Evropě, vést a koordinovat vypuknutí světové revoluce. Chtěla převzít vedení po II. internacionále, zejména získat a začlenit do své struktury Německou komunistickou stranu – v té době největší v Evropě, která měla hlavní slovo v II. internacionále. 1. kongres Komunistické internacionály se ještě před oficiálním založením konal 2. 3. 1919 v Moskvě.

MEJDROVÁ, Hana, HÁJEK, Miloš. *Vznik Třetí internacionály*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000, s. 107-118.

⁸ Komunistická internacionála zdůrazňovala, že II. internacionála naprosto selhala, mezi podmínkami pro vstup do Komunistické internacionály jsou jmenovány především požadavky, že veškerá propaganda a agitace musí být komunistická a odpovídat usnesením Komunistické internacionály, že je nutné odstranit veškeré centristy a každá strana se musí jmenovat komunistická.

Ústav dějin KSČ. *Založení Komunistické strany Československa: Sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ: 1917-1924*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 58.

demokracie se dohodnul na odstoupení Tusarovy vlády a jmenoval úřednickou vládu v čele s Janem Černým (1874-1959).⁹

1.1.2. Boj o Lidový dům a prosincová stávka

K samotnému rozkolu v sociální demokracii přispěl tzv. boj o Lidový dům. Před blížícím se sjezdem strany v září 1920 v souvislosti se štěpením sociální demokracie na levice požadující přistoupení ke Kominterně a pravicovější částí strany stojící za svým předsedou V. Tusarem, se levicová část rozhodla převzít do svých rukou vydávání stranického tisku *Právo lidu* pod vedením radikálně levicového spisovatele Ivana Olbrachta (1882-1952). Budova Lidového domu, ve které sídlila strana a kde se také nacházela tiskárna, nemohla být majetkem strany, protože politické strany jako takové zákony první republiky neznaly. Majetek byl tedy psán na konkrétní činitele strany – v tomto případě poslance A. Němce, hlásícího se k pravicovější části sociální demokracie. Ta také nejprve soudně zajistila zákaz vydávání stranického tisku leviců pod původním názvem, proto nová levicová redakce přistoupila ke změně názvu periodika na *Rudé právo*. Pravicové vedení strany se následně rozhodlo získat budovu zpět pod svou kontrolu a požádalo policii, aby zasáhla. Policejní zásah proběhl dne 9. prosince 1920.¹⁰

Sociálnědemokratická levice nenechala tuto záležitost bez odezvy. Využila ji jako útok pravice vlastní strany (označované jako reakci) na sebe a rozhodla se na 10. prosince 1920 ohlásit generální stávku.¹¹ Mezi svými požadavky kromě nápravy situace s Lidovým domem a propuštěním vězňů, zahrnuje i požadavek na odstoupení Černého vlády, zvýšení mezd či provedení socializace některých podniků či statků.¹² Stávka proběhla především v dělnicky silných oblastech republiky. Zatímco někde měla spíše demonstrativní charakter, na jiných místech (Kladensko) dokonce přerostla v přebírání moci. Situace si vyžádala ostrý zásah ozbrojených složek státu a na několika místech došlo ke střelbě. Kromě zraněných si zásah vyžádal 13 mrtvých. Do potlačení generální stávky a s ní souvisejících pokusů o převzetí moci se kromě státních složek – armády, četnictva a policie zapojily i Sokol či Orel a další části obyvatelstva.¹³

⁹ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. III. 1920*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991, s. 1236-1237.

¹⁰ Tamtéž, s. 1251.

¹¹ Dělnictvu republiky československé! *Rudé právo* 1920, 6. 12., roč. I., č. 64, s. 5.

¹² Dnes nejedná se už jen o Lidový dům. *Rudé právo Večerník* 1920, 11. 12., roč. I., č. 69, s. 1.

¹³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 142-147.

1.1.3. Vznik KSČ

V následujícím období dochází k rychlému vývoji směrem k odluce levicové části sociálně demokratické strany a vzniku samostatné komunistické strany. Stalo se tak dne 15. května 1921 Obecním domě v pražském Karlíně na mimořádném sjezdu Československé sociálně demokratické strany dělnické (levice) jak se radikální část sociální demokracie nazývala.¹⁴ Naprostou většinou delegátů sjezdu bylo schváleno přijetí 21 podmínek Kominterny.¹⁵ V rezoluci o přístupu k III. internacionále se nadále uvádí, že „*tímto okamžikem mění sjezd název strany sociálně demokratické levice v název Komunistické strany československé, čímž dává výraz faktickému rozchodu se stranou sociálních patriotů.*“¹⁶ Základní směřování strany vytyčil ve svém obsáhlém referátu *Jsme komunisty* Bohumír Šmeral (1880-1941). Zdůvodnil v něm mimo jiné, proč byla komunistická strana v Československu ustavena později než v okolních zemích. Bylo tomu tak především proto, že chtěl vybudovat stranu, která bude zastupovat masovou část československého proletariátu a ne pouze malou skupinu levicových radikálů. Při svém vzniku pak strana československých komunistů tvořila politicky silné uskupení, které bude mít v pozdější době v Československu velký vliv. Šmeralovy postoje a způsob vedení strany byl ovšem v následujícím období často předmětem kritiky ze strany Komunistické internacionály. Hned na III. sjezdu Kominterny, který se konal v červnu 1921 v Moskvě, byla při jednání s československými delegáty přijata Komunistická strana československá do Komunistické internacionály, nicméně výkonný výbor ve svém prohlášení uvedl, že některé jevy v československé komunistické straně jej naplňují obavami, zejména centristické a polocentristické snahy. Mezi osobami, které měly tyto názory prezentovat, byl zmiňován právě B. Šmeral. Kritika jeho osobitého pojetí budování strany v ČSR a tedy vlastní cesty, kterou se ubírala, naznačovala, že v zásadě jediným akceptovatelným způsobem chování v rámci Kominterny bude napříště absolutní poslušnost¹⁷. Nutno podotknout, že kritizována byla i levá část KSČ, jmenovitě Karel

¹⁴ Rezoluce ustavujícího sjezdu KSČ o přípravě k vytvoření jednotné internacionální Komunistické strany Československa, in: MERVART, Jan. *Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa*. 1. vydání. Ústí nad Orlicí: OFTIS Ústí nad Orlicí, 2006. s. 23.

¹⁵ Z celkového počtu 569 delegátů se jich proti přijetí podmínek Kominterny vyslovilo pouze 7.

ČADA, Václav: *Vznik KSČ jako revoluční strany nového typu*. 1. vydání. Praha: Horizont, 1986 s. 110.

¹⁶ *Za revoluční stranu: Dokumenty ke vzniku KSČ: 1919-1921*: [Sborník]. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1971, s. 264.

¹⁷ MEJDROVÁ, Hana, HÁJEK, Miloš: *Vznik Třetí internacionály*, s. 411.

Kreibich (1883-1966). Strana byla tedy přijata ovšem s tím, že se do tří měsíců sloučí s německou komunistickou stranou v Československu. Na přelomu října a listopadu 1921 se pak v Praze v Národním domě na Smíchově konal tzv. Slučovací sjezd, na kterém sloučením komunistických stran v republice vznikla Komunistická strana Československa, což Kominternu ve svém pozdravu sjezdu přivítala a ocenila, že „*revoluční masy dělnické v Československu úplně se osvobodily od nacionálních idejí reformismu a podaly důkaz své vůle k revolučnímu boji.*“¹⁸ Vznikla tak masová komunistická strana, která byla v počtu členů třetí největší na světě. Přepočteme-li je na obyvatele republiky, byla vůbec největší komunistickou stranou tehdejší doby. Rozštěpením sociálně demokratické strany dělnické došlo pochopitelně i k rozdělení poslanců. V tomto případě ve prospěch sociální demokracie (52 poslanců ČSSDS: 22 poslanců KSČ).

1.2. Vývoj KSČ do roku 1929

V době, kdy v Praze vznikala KSČ, už v Evropě ochabovalo revoluční nadšení. Původně očekávaná světová revoluce se nekonala. Tuto skutečnost si uvědomovali i představitelé Kominterny. Na svém III. kongresu proto Kominternu vyhlásila tzv. taktiku jednotné dělnické fronty. Kongres pod Leninovým heslem „*K masám*“ nabádal k získávání co nejširší části proletariátu, zejména toho, který dosud nebyl prokomunistický a byl organizován jinými levicovými silami.¹⁹

V duchu této politiky postupovala i KSČ. Jedním z bojišť, kde se českoslovenští komunisté chtěli prosadit, měly být odborové organizace. Ty totiž v té době z větší míry komunistické nebyly. Názor na způsob ovládnutí odborů však štěpil KSČ do dvou skupin. Vedení v čele se B. Šmeralem postupovalo v duchu instrukcí Kominterny a chtělo infiltrovat a ovládnout stávající odborové organizace v republice. Radikálněji smýšlející část strany vedená Bohumilem Jílkem (1892-1963) a Václavem Bolenem (1887-1963) však odmítala účast komunistů v jednotných odborech a také nesouhlasila s masovým pojetím strany, jak ho prosazoval B. Šmeral. Taková strana by dle Jílkova názoru ztrácela akceschopnost a podobala by se molochu bez potřebné revoluční akceschopnosti. Snaha

¹⁸ Přípis Výkonného výboru Komunistické internacionály slučovacímu sjezdu KSČ – in *Za revoluční stranu: Dokumenty ke vzniku KSČ: 1919-1921*: [Sborník]. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1971, s. 343.

¹⁹ MEJDROVÁ, Hana, HÁJEK, Miloš. *Vznik Třetí internacionály*, s. 397.

o ovládnutí jednotných odborů komunisty ovšem zcela selhala.²⁰ Nejednotný přístup komunistů, kdy část z nich chtěla ovládnout odbory a část naopak prosazovala založení vlastní radikální komunistické odborové organizace, nakonec skončil vyloučením skupin odborářů. Radikální odboráři pak založili vlastní organizaci – tzv. „rudé odbory“. Komunistům se pokus o ovládnutí masových odborů nezdařil. Vina za to byla svalena na levicovou opozici v KSČ, která byla za svoje kroky vyloučena ze strany. Selhaly také pokusy o spolupráci s jinými levicovými stranami, které po několika jednáních další spolupráci s komunisty odmítly. Jediným výsledkem byl odchod části poslanců Československé strany socialistické ke komunistům.²¹ Komunisté tedy nejen, že neposílili svoje pozice v odborech a v politice, ale naopak čelili společnému odporu ostatních stran, které se rozhodly posunout volby do obecních zastupitelstev plánované na rok 1922 až na rok následující, protože se obávaly úspěchu KSČ v těchto volbách. IV. sjezd Kominterny pak zrušil vyloučení představitelů opozice v KSČ a zároveň kritizoval i Šmeralovu taktiku jednotné fronty, kterou prý nesprávně pochopil.²²

Do politického života v této době silně zasáhl atentát na ministra financí Aloise Rašína (1867-1923), který spáchal dne 5. ledna 1923 Josef Šoupal. Jeho čin vyvolal na jedné straně urychlení přijetí zákona na ochranu republiky, na druhé straně kampaň proti komunistické straně, se kterou byl tento člověk spojován.²³

Zajímavým a jistě povzbuzujícím pro KSČ byl výsledek v doplňujících volbách v roce 1924 do Národního shromáždění na Podkarpatské Rusi, ve kterých komunisté dosáhli výrazného vítězství a získali 5 nových poslaneckých mandátů, zdaleka nejvíce ze všech stran a to přesto, že dělníci netvořili v této části republiky tak početnou část obyvatelstva jako např. v českých zemích.²⁴

V. sjezd Kominterny, který se konal v červnu a červenci roku 1924 už řešil vývoj ve straně po smrti svého velkého ideologa Vladimíra Iljiče Uljanova - Lenina (1870-1924).

²⁰ POPÁLENÝ, Peter. *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*. První vydání. Praha: Togga, 2020. s. 106.

²¹ Jednalo se o bývalé anarchisty, kteří odmítli změnu názvu strany na Československá strana národně sociální a rozešli se s Klofáčovým vedením.

²² CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*. První vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000, s. 87.

²³ O atentátu informovalo Rudé právo 6. ledna 1923. V článku se komunisté brání nařčením, že prý mají na atentátu podíl tím, že proti Rašínovi brojili. Uvádí, že atentát nemá ve svém programu žádná socialistická strana a samotný Šoupal není členem KSČ. Naopak obrací útok tím, že na vině je ovzduší, které v republice národně demokratické strany vytvořily. Na jiném místě deníku vyzývá KSČ dělníky celé Prahy, aby si nenechali útoky líbit a bránili budovy strany před případným napadením. V pondělí 8. ledna 1923 pak Rudé právo informuje, že k žádným násilnostem nedošlo.

²⁴ Veliký náš úspěch. *Rudé právo večerník* 1924, 17. 3., roč. V., č. 65, s. 1.

Jeho smrtí totiž došlo v následujícím období k boji o moc, který se odrazil také v životě Kominterny a ve vztazích k jejím jednotlivým sekcím. Likvidací protivníků se nakonec dostal k moci Josif Vissarionovič Džugašvili – Stalin (1878-1953). Zároveň bylo nutné postavit se tváří v tvář neúspěchu revolučních pokusů v Německu, Polsku a Bulharsku v předchozím období. Hospodářské oživení, které po poválečné hospodářské krizi započalo a které pak komunisté označovali jako „*období dočasné stabilizace kapitalismu*“ přineslo podnět ke změně taktiky. Kominterny vyhlásila požadavek bolševizace komunistických stran.²⁵ Vedení československých komunistů zde bylo silně kritizováno, byl mu vyčítán oportunistus a odklon doprava. Proti vedení strany se v KSČ vytvořila opozice ze dvou stran – jednu tvořili již dříve zmiňovaní Jílek s Bolenem, druhou stranu nově nastupující generace v čele s Klementem Gottwaldem (1896-1953) a Janem Švermou (1901-1944) směřující ke stalinismu. II. sjezd KSČ následující po V. sjezdu Kominterny zvolil pod dohledem činitele Kominterny celé nové vedení, které bylo zcela oddané moskevskému vedení Kominterny. Závěry V. sjezdu Kominterny týkající se nového směru – bolševizace – a nastavení závazného leninismu, který upravuje marxismus, nebyly pro celou členskou základnu KSČ neproblematické a u některých vyvolávaly vyloženě odpor. Z dalších usnesení sjezdu je třeba uvést zrušení *Proletkultu*, orgánu propagace, který dle názoru sjezdu selhal a jeho nahrazení tzv. *Agitpropem* (agitačně propagační oddělení), který byl přímo podřízen ústřednímu výboru a jeho taktice. Do jeho čela byli postaveni zastánci bolševizace Klement Gottwald s Josefem Guttmannem (1902-1956). Sjezd také odsouhlasil nový organizační řád, jehož duchem měl být tzv. demokratický centralismus. Přísné disciplíně byli podřízeni také poslanci a senátoři, kteří měli podepsat souhlas se svým případným odvoláním ze strany.²⁶ V praxi bylo toto nařízení uplatněno na počátku roku 1925, kdy se část komunistických poslanců v čele s Josefem Bubníkem (1879-1957) postavila proti organizování bouří proti zdražování. Chtěla vysvětlit své postoje v Kominterně, byli však vyloučeni ze strany a to i přes to, že se tím zmenšil poslanecký klub o třetinu členů.²⁷

V září 1925 se konal III. řádný sjezd KSČ, na kterém se do čela strany ještě více probjovala levice (K. Gottwald se poprvé dostal do ústředního výboru) a vrátili se bývalí

²⁵ SOBOLEV, Alexandr Ivanovič. *Komunistická internacionála*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1974, s. 213.

²⁶ *Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10. - 4.11.1924*. Praha: Svoboda, 1983.

²⁷ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. První vydání. Praha: Academia, 2002, s. 66-77.

opozičníci – Jílek a Bolen. Naopak definitivně odešel B. Šmeral, který svůj život následně dožil v orgánech Kominterny v Moskvě. Strana se vyslovila pro bolševizaci.

V mimořádných parlamentních volbách v listopadu 1925, od kterých si sociální demokracie slibovala úspěch a očekávala zisky na úkor komunistů, kteří si řešili vnitřní problémy, KSČ naopak uspěla a s 13,67 % získaných hlasů se umístila na druhém místě za vítěznou agrární stranou (15 %) a dostala 41 mandátů ve sněmovně. Není bez zajímavosti, že v samotných českých zemích se pak KSČ umístila na prvním místě.²⁸ Její poslanci pak byli ve sněmovně zdaleka nejmladší.²⁹

Druhá polovina 20. let bývá označována v dějinách republiky jako její zlatá doba. Země zažívala hospodářský růst a poměry se stabilizovaly. Tyto okolnosti měly vliv i na nálady obyvatelstva. Došlo k úpadku zájmu o masové akce pořádané komunistickou stranou a ochladnutí revoluční nálady a to i ve vedení strany. Strana, která se v této době chovala umírněněji, byla z pohledu Kominterny stále více pasivní. Proti tomuto vývoji ve straně vedené B. Jílkem se stavěla vnitrostranická opozice v čele s K. Gottwaldem, který v této době řídil důležité agitačně propagační oddělení a který byl Komunistickou internacionálou považovaný za spolehlivého a Kominterně oddaného komunistu. Dějiny KSČ, tak jak byly zpracovány po roce 1948, kritizují B. Jílka za to, že strhnul vedení strany do rukou úzké skupiny, která vše řídila bez ohledu na vůli a názory celého ústředního výboru. Později byl označen za pravicovou úchylku, kdežto proud vedený K. Gottwaldem byl ten jedině správný, revoluční. Zajímavé je připomenout, že na počátku 20. let, kdy se B. Jílek Kominterně znelíbil, byl naopak označen za ultralevého. Je evidentní, že argumentace při odstraňování nepohodlných osob z jednotlivých sekcí byla v Kominterně až na druhém místě. IV. sjezd strany v roce 1927 pozici Jílka ještě potvrdil. K rozhodujícímu střetu mezi dvěma frakcemi strany došlo v následujícím roce, po neúspěchu několika masových akcí a zejména tzv. Rudém dni.³⁰

Poté, co byla úředně zakázána II. spartakiáda (veřejná přehlídka dělnických tělovýchovných jednot), naplánovalo vedení KSČ na 6. července 1928 protestní akci – tzv. Rudý den, na kterou svolalo komunisty z celé republiky. Nelegální akce však dopadla fiaskem. Účastníci se na Václavské náměstí, kde se měla akce konat, buď nedostali vůbec, nebo byli rychle rozprášeni bezpečnostními orgány. Tato událost pak byla vítanou

²⁸ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA A SČÍTÁNÍ LIDU. *Volby do Národního shromáždění. Historický přehled výsledků voleb za období 1920 – 1935.* Praha: Federální statistický úřad, 1990, s. 26.

²⁹ Tamtéž s. 33.

³⁰ ČADA, Václav. *KSČ v období 1921-1948. strategie a taktika.* 1. vydání. Praha: Svoboda, 1988, s. 123.

záminkou Gottwaldova křídla ve straně k otevřenému útoku proti B. Jílkovi a jeho vedení strany. Obvinil ho nejen z organizačních chyb, ale i ze špatného vedení strany. V následující době se situace v KSČ probírala také na VI. sjezdu Kominterny, zde byl B. Jílek ve vedení československé sekce nahrazen K. Gottwaldem a Kominterny poslala KSČ dopis, ve kterém nabádala k diskuzi ve straně nad situací před nadcházejícím zásadním V. sjezdem KSČ.

1.3. V. sjezd KSČ a bolševizace strany

Zatímco v předrevolučních zpracováních dějin KSČ se vítězství Gottwaldova křídla na V. sjezdu KSČ v únoru 1929 přičítá zevrubné vnitrostranické diskuzi v krajích i na ústředním výboru strany, kde levice odhaluje oportunismus a sociáldemokratismus Jílkova vedení, L. Cabada uvádí, že změna vedení ve straně byla nadiktována z Moskvy (už samotné jednání v Moskvě bylo manipulováno, když československá delegace byla rozšířena o československé komunisty působící v orgánech Kominterny a bylo jim dáno právo hlasovat, aby posílili levici) a sjezd už jen potvrdil výsledek. Jeho průběh pak označuje za zmanipulovaný. Docházelo například ke změnám místa zasedání sjezdu každý den, rozložení referátů na sjezdu, či hlasování o novém složení vedení ústředního výboru, o kterém se hlasovalo jako o celku.³¹ Závěry sjezdu i hlasování dopadla, jak jinak než jednomyslným schválením. Radikálním způsobem zhodnotil K. Gottwald na sjezdu také situaci v ČSR, když ve svých projevech opakovaně označil Československo za imperialistický stát a důsledně žádal, aby členové strany přestali mluvit o Československu jako o kolonii v rukou imperialistů.³² T. G. Masaryka a strany Hradu obvinil z „*vykonávání imperialistické politiky finančního kapitálu*“ a označil *masarykismus* za „*nejzastřenější odrůdu fašistické ideologie a Hrad jako koncentrační bod fašistického převratu v Československu.*“³³

Část bývalého vedení se nehodlala smířit se změnami nastavenými V. sjezdem strany. 26 poslanců a senátorů v čele s B. Jílkem se ohradilo proti změnám ve straně a označili se za tzv. *lenince*,³⁴ založili si vlastní klub a záhy byli vyloučeni ze strany.³⁵ Ve svém

³¹ CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*, s. 116 a dále

³² GOTTWALD, Klement. *Spisy. I, 1925-1929*. První vydání. Praha: Svoboda, 1950, s. 226.

³³ GOTTWALD, Klement. *Sociálfašisti v čele! Rudé právo* 1929, 22. 9., roč. X., č. 194, s. 1.

³⁴ Tvrdili, že „nebylo dbáno Leninovy závěti o vůdčích osobnostech vůdcovských kádřů ruských soudruhů.“

³⁵ REIMAN, Pavel a kol. *Dějiny Komunistické strany Československa*. První vydání. Praha: SNPL, 1961, s. 267.

časopise *Komunista* pak vyzývali řadové komunisty, aby se přidali na jejich stranu, na stranu těch, kteří ji založili a kterým byla de facto „ukradena“. Proti novým poměrům ve straně vystoupila také část komunistických spisovatelů (Marie Majerová, Ivan Olbracht, Stanislav Kostka Neumann, Jaroslav Seifert, Vladislav Vančura ad.) svým prohlášením.³⁶ Nikomu z opozice se však nové poměry ve straně zvrátit nepodařilo. Rebelujících poslanců se strana zbavila po předčasných volbách v roce 1929, ve kterých přišli o mandáty a vrátili se do řad sociální demokracie. Volební zisky komunistů rozkol ve straně poznamenal (strana získala 10,2 % hlasů a umístila se na 4. místě).³⁷ Nicméně jde o výsledek stále dobrý a dovolím si jím tedy argumentovat, že většina voličů nastolené změny přijala. Naopak dramaticky klesl počet členů strany. Zatímco při zakládání strany jsme konstatovali, že B. Šmeral vytvořil největší komunistickou stranu světa v přepočtu na obyvatele – měla tehdy přibližně 360 tisíc členů, po III. sjezdu měli komunisté 95 tisíc a po V. sjezdu dokonce pouze 25 tisíc členů. Změnu ve vedení strany můžeme také označit za generační výměnu. O moc přišla stará generace vzešlá ze sociálně demokratické minulosti a k moci se dostala nová generace, ryze komunistická, podporující nově se rodící stalinistický kurz v SSSR.³⁸

K. Gottwald se po volbách v roce 1929 poprvé stal poslancem Národního shromáždění a na první schůzi, které se účastnil právě po návratu z Moskvy, pronesl svůj plamenný projev, který vešel do dějin a ze kterého připomeňme notoricky známou větu o tom, že komunisté se do Moskvy jezdí učit, jak jim (ostatním ve sněmovně) zakroutit krk.³⁹

1.4. Politika KSČ do roku 1938, boj proti sociálfašismu

Následující období poznamenala hospodářská krize, která v Československu propukla v průběhu roku 1929 a ze které se pomalu a bolestně země dostala až v roce 1934. Zatímco hospodářský růst v druhé polovině dvacátých let komunistům příliš nesvědčil, období krize jim pomohlo získat zpět příznivce. Rozkol ve straně po V. sjezdu naplňoval politické odpůrce komunistů optimismem, že se z tohoto stavu KSČ jen tak nevzpamatuje. Během následujících roků ale vlivem útrap hospodářské krize a postoje

³⁶ CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*, s. 121-125.

³⁷ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA A SČÍTÁNÍ LIDU. *Volby do Národního shromáždění. Historický přehled výsledků voleb za období 1920 – 1935*, s. 35.

³⁸ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, s. 83.

³⁹ GOTTWALD, Klement. *Spisy. 1, 1925-1929*, s. 322-323.

KSČ ve stávkách, získávala strana podporu pomalu zpět, i když sama zažívala velmi složité období vnitřních sporů.⁴⁰

Na X. sjezdu Kominterny v červenci 1929 byla oficiálně vyhlášena tzv. *teorie sociálfašizmu*, již dříve v rámci Kominterny diskutovaná, a nastolila pro jednotlivé sekce úkol ostře vystupovat a bojovat proti sociálně demokratickým stranám, které byly označeny za oporu kapitalistického systému v jednotlivých zemích.⁴¹ Promítla se pochopitelně i do postoje KSČ v Československu. Po nástupu Hitlera k moci v sousedním Německu se kritika vlády ze strany KSČ ještě více vyhrocovala a označovala vládní strany a zejména sociální demokraty za fašisty, přesně podle pokynů Kominterny. V tehdejší krizi, která zasáhla svět, viděli komunisté poslední tažení buržoazie, která už nemá jak se udržet u moci než cestou fašizmu. Sociální demokraty, kteří se podíleli na vládách, označovala za destruanty jednotné fronty proti fašistickému nebezpečí, kteří nesou za nástup fašistických režimů nejvyšší odpovědnost.

Proti teorii sociálfašizmu se v KSČ a potažmo v Kominterně v roce 1933 vymezil Josef Guttman (1902-1956), šéfredaktor *Rudého práva*, a způsobil pak další z roztržek v KSČ. J. Guttman za viníka vzestupu Hitlera k moci označil německé komunisty, kteří odmítali společně bojovat se sociálními demokraty proti skutečnému fašistickému nebezpečí, a vyzval Kominternu, aby tuto taktiku opustila. Na sklonku roku 1933 byl vyloučen ze strany.⁴² Guttmanova aféra způsobila rozklad KSČ a její hlubokou krizi, která se projevila především v odchodu značné části členů KSČ a strana se dostala na historicky nejnižší počet svých členů. V následující době KSČ procházela vnitřní rozháraností, bojem frakcí na různých úrovních a naprosto katastrofálním stavem stranických financí.⁴³

V roce 1934, kdy proběhly volby prezidenta ČSR, postihla komunisty řada nařízení vlády o zákazu činnosti některých organizací a vydávání tisku. V prezidentských volbách, do kterých se nechal kvůli nejistotě ohledně podpory Edvarda Beneše (1884-1948) přesvědčit T. G. Masaryk, nominovali komunisté K. Gottwalda pod heslem: „*Ne Masaryk, ale Lenin.*“ Jejich vyhrocená kampaň vedla k vydání zatykačů na vedoucí představitele KSČ, kteří urychleně utekli do Moskvy.⁴⁴

⁴⁰ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, s. 99.

⁴¹ SOMMER, Vítězslav. *Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny.* in: KÁRNÍK, Zdeněk a kol.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek VI.* 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, s. 23.

⁴² Tamtéž, s. 103.

⁴³ Tamtéž, s. 105.

⁴⁴ ČADA, Václav. *KSČ v období 1921-1948. strategie a taktika*, s. 193.

Tři dny před parlamentními volbami v květnu 1935, ve kterých zvítězila Sudetoněmecká strana s 15,18 % a KSČ dosáhla i přes svoje obtíže v předešlém roce velmi dobrého výsledku - 10 %, ⁴⁵ podepsal Edvard Beneš československo-sovětskou smlouvu. V této souvislosti je potřeba uvést, že SSSR sice na jedné straně používal Kominternu jako hlasatele a propagátora světové revoluce, která měla odstranit stávající politické režimy, na druhé straně ale velmi usiloval o navázání kontaktů a uzavření smluv s těmito zeměmi. VII. sjezd Kominterny v roce 1935 konečně opustil rétoriku o sociálfašismu a chtěl začít budovat jednotnou frontu v jednotlivých zemích pro boj s fašismem. Proletářská revoluce byla odsunuta na pozdější dobu. ⁴⁶ Zásadní obrat v postoji k ostatním stranám vyvolal na jejich straně samozřejmé rozpaky.

V prosinci roku 1935 se ukázalo, že komunisté byli ochotni účastnit se politických obchodů, pokud jim bylo nabídnuto zajímavé zboží. Edvard Beneš, v nejistotě při své kandidatuře na prezidenta, nabídl komunistům za jejich hlasy odvolání represivních opatření. J. Šverma, který v té době v ČSR komunistickou stranu řídil, s ním tento politický obchod uzavřel a komunisté hlasovali pro Beneše. ⁴⁷ K. Gottwald, který se na základě této dohody mohl vrátit z Moskvy, vedení strany zkritizoval, že takto si ale spolupráci nepředstavoval.

VII. sjezd KSČ (11. – 14. dubna 1936) proklamoval odhodlání bojovat proti nacismu, ale při tom také hájit oprávněné nároky pracujících. ⁴⁸

Během zářijových událostí roku 1938 se KSČ postavila na stranu nepřijetí mnichovských požadavků v tzv. *Výboru na obranu republiky* a vyzvala k obratu k SSSR. Svůj postoj pak K. Gottwald protestující veřejnosti po boku syna bývalého ministra financí a poslance Ladislava Rašína (1900-1945) vyjádřil v plamenné řeči před budovou parlamentu. ⁴⁹ Jejich iniciativa už ale nemohla nic zvrátit.

⁴⁵ ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA A SČÍTÁNÍ LIDU. *Volby do Národního shromáždění. Historický přehled výsledků voleb za období 1920 – 1935*, s. 44.

Zajímavé v této souvislosti pro někoho může být, že i když i tentokrát byli poslanci za KSČ mladšího věku oproti jiným stranám, ještě mladší poslance měla právě nejsilnější Sudetoněmecká strana – tamtéž, s. 51.

⁴⁶ SOMMER, Vítězslav. *Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny*, s. 43.

⁴⁷ Nutno dodat, že největší konkurent Edvarda Beneše B. Němec nakonec svoji kandidaturu stáhnul, takže Benešovo vítězství bylo drtivé.

⁴⁸ *Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.-14. dubna 1936*. 1. vydání. Praha: ÚD KSČ, 1967, s. 510-536.

⁴⁹ GOTTWALD, Klement. *Spisy. VIII, 1937-1938*. První vydání. Praha: vydavatelství ÚV KSČ, 1953, s. 254.

Vláda generála Jana Syrového dne 20. října 1938 zastavila činnost KSČ.⁵⁰ Strana však již dříve v očekávání takového kroku provedla přípravy pro přechod do ilegality. Vedení KSČ odešlo do Moskvy. Tyto události však již přesahují vytyčené období této práce.

⁵⁰ Na Slovensku byla její činnost zastavena vládou již 9. října 1938.

2. Ideologický postoj KSČ k náboženství

2.1. Ideové zdroje komunistické strany

Každá politická strana musí mít svůj program, ve kterém objasňuje cíle, kterých chce ve společnosti dosáhnout. Kromě konkrétních dílčích kroků v určitém čase musí mít i dlouhodobější vize a ukotvení, v nichž nachází své východisko pro svou konkrétní politickou činnost. Takový program a vizi měla i Komunistická strana Československa.

V roce 1932 vyšla tiskem přednáška,⁵¹ kterou přednesl Václav Kopecký (1897-1961), poslanec za KSČ, v rámci cyklu přednášek o ideologii politických stran a představil v ní program komunistické strany. Hned v úvodu důrazně upozornil, že KSČ není stranou běžného typu, které se vytvořily v době parlamentní demokracie. Je stranou revolučního typu a Kopecký otevřeně přiznal, že KSČ nechce zachovat stávající společenský řád, že jej chce svrhnout a úplně přeměnit. To, co nejvíce vytýkal stávajícímu uspořádání, byl kapitalismus. Označil KSČ za třídní stranu, za stranu proletářskou, stranu dělnické třídy. Ostatní strany dle něj nerespektovaly rozdělení společnosti na třídy. Dělnické třídě pak přisoudil úlohu, ke které byla dějinami povolána, tj. svrhnout třídní nadvládu buržoazie, nastolit diktaturu proletariátu a v budoucnu vytvořit socialistický společenský řád. KSČ označil za stranu internacionální. Její činnost tedy neměla být omezena na československý stát, ale ve spolupráci s ostatními stranami měla pracovat společně na uskutečnění revolučních cílů. KSČ podle Kopeckého tvoří sekci jednotné světové komunistické strany, Komunistické internacionály. Tato organizace, jak výslovně uvedl, stojí ve svém teoretickém i praktickém působení bez jakékoliv výhrady (!) na půdě revolučního marxismu a jeho dalšího novodobého rozvinutí leninismu.

2.1.1. Marxismus

Marxismus, který Kopecký ve své přednášce uvedl jako základní teoretické východisko Komunistické internacionály je označení pro filosofické dílo Karla Marxe (1818-1883), se kterým spolupracoval Friedrich Engels (1820-1895). Marxismus je velmi rozsáhlým dílem, na původní Marxovy myšlenky navázala řada dalších autorů, kteří jeho myšlenky rozvinuli, případně v některých oblastech dokonce pozměnili. Mezi zásadní

⁵¹ KOPECKÝ, Václav. „*O ideologii českoslov. politických stran*“ XI. *Ideologie strany komunistické*. Praha: Tiskový odbor ÚSČS, 1932.

pokračovatele Marxe musíme zařadit V. I. Lenina, který Marxe doplnil a tento tzv. marxismus-leninismus se stal posléze i oficiální ideologií komunistických států včetně Československa, které mělo tuto ideologii zakotvenou i v ústavě z roku 1960. Pro účel této práce zde budou nastíněny pouze základní myšlenky, které jsou však dostatečné pro pochopení postoje marxismu k náboženství.

Marxovo učení vychází z několika zdrojů. Je jím především německá klasická filozofie, anglická politická ekonomie a francouzský utopický socialismus.⁵² Z německé klasické filozofie Marx přebírá především dialektický princip. Dialektika je původně označením pro umění vedení dialogu, řešení sporu. Vychází z předpokladu, že na začátku je uvedeno nějaké tvrzení - teze, které je ale vždy následována svou antitezí – tedy opakem tohoto tvrzení. Během vedené diskuze mezi oběma stranami následně dojde k syntéze. Syntéza je kvalitativně vyšší soud vytěžený z dialektického zápasu mezi tezí a antitezí. Syntéza sama se ovšem později stává v jiné pozici opět tezí, proti které vznikne další antiteze a výsledkem jejich střetu bude další kvalitativně vyšší syntéza. Dialektika je základním kamenem filosofie ducha klasického německého filozofa Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770-1831). Zatímco ale G. F. Hegel vidí v dějinách postupné sebeuvědomování se ducha, Marxova filozofie je materialistická. K. Marx uvádí, že metoda je sice správná, ale východisko špatné. Podle svých slov postavil Hegelovu filosofii z hlavy na nohy. Lidská společnost se podle Marxe vyvíjí dialekticky.⁵³

Dalším zdrojem, ze kterého K. Marx čerpal, byla materialistická filosofie Ludwiga Feuerbacha (1804-1872).⁵⁴ Pro L. Feuerbacha bylo náboženství záležitostí antropologickou. Víra v boha je podle něj důsledkem sebeodcizení se člověka sobě samému. Je to projekce člověka samého, jakým by chtěl být. Velmi zjednodušeně řečeno, člověka nestvořil bůh, člověk stvořil boha. K úloze náboženství se L. Feuerbach vyjadřoval velmi kriticky. V náboženství podle něj člověk poznává sám sebe. Sám sobě se odcizil. Toto odcizení má být zrušeno. Sen o ideálním člověku je potřeba podle L. Feuerbacha snést z nebe na zem.⁵⁵ K. Marx navazuje na Feuerbachovu kritiku náboženství tím, že ji použil na kritiku společnosti. Náboženství podle K. Marxe ukazuje reálné neštěstí člověka a toto neštěstí zastírá, balamutí vidinou klamného štěstí, je „*opium*

⁵² STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. 5. vydání. Praha: ZVON, 1996, s. 357.

⁵³ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Vybrané spisy ve dvou svazcích*. 2. sv. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954. s. 397.

⁵⁴ Ludwig Feuerbach rozvinul svoji kritiku náboženství zejména ve svém spise *Podstata křesťanství*.

⁵⁵ LIESSMANN, Konrad – ZENATY, Gerhard: *O myšlení. Úvod do filosofie*. Olomouc: Votobia, 1994, s. 313.

lidstva. “Zotročený člověk se musí vymanit z panství náboženství jeho kritikou, ta má být prvním krokem k emancipaci člověka pro skutečný život.⁵⁶

Dalším zdrojem, ze kterého K. Marx čerpal, byla anglická politická ekonomie. Ekonomické vztahy ve společnosti jsou pro K. Marxe vůbec základním faktorem, podle kterého je společnost formována. Tvoří tzv. materiální základnu společnosti. Odrazem vztahů v materiální základně je tzv. společenská nadstavba, která zahrnuje společenské fenomény, jako jsou morálka, náboženství, etika, kultura, umění apod. Se změnami v základně se proměňuje také nadstavba. V rámci materiální základny K. Marx rozlišuje výrobní prostředky (pracovní nástroje, způsob jak s nimi pracovat) a dále výrobní vztahy, tedy komu tyto výrobní prostředky patří a kdo s nimi skutečně pracuje a vytváří hodnoty.⁵⁷ Na počátku lidských dějin, v období pravěké prvobytně pospolné společnosti, byly výrobní prostředky velmi primitivní a byly v majetku všech. Později s kvalitativním rozvojem výrobních prostředků došlo dle K. Marxe k rozdělení společnosti na společenské třídy. Na jedné straně na ty, kteří vlastní výrobní prostředky a na straně druhé na ty, kteří s nimi pracují. Nejprve k tomu došlo se vznikem starověkých států, kde se vytvořila vrstva otroků (pracují s výrobními prostředky) a otrokářů (vlastní výrobní prostředky a nutí otroky s nimi pracovat). Pracovní prostředky se ovšem podle zákonů dialektiky vyvíjely dále a s nimi došlo i k dalšímu vývoji ve výrobních vztazích. Starověká otrokářská společnost přešla v další stádium vývoje, středověkou feudální společností. Tato feudální společnost ovšem na vyšší úrovni také zachovává rozdělení společnosti na třídy s protikladnými zájmy. Po období feudalismu přichází s nakumulováním výrobních prostředků další stádium vývoje společnosti – kapitalismus, v němž proti sobě stojí opět dvě třídy, dělnická, která pracuje a třída kapitalistů, která vlastní výrobní prostředky a žije z práce dělníků (z tzv. nadhodnoty). Tato třída kapitalistů se vytvořila z buržoazie, která byla vítězem a pokračovatelem vývoje oproti předchozímu feudalismu.

Dosavadní dějiny jsou tedy podle K. Marxe dějinami třídních bojů. Svoji dobu pak označil jako nejviditelnější doklad třídního boje. Buržoazie podle něj dala odhalit skutečné podstatě třídního boje, když vše podřídila obchodnímu zisku. Je podle něj nejbrutálnější ze všech předchozích případů. Už ani nezakrývá třídní rozdíly poukazem

⁵⁶ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *O náboženství*. 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 40.

⁵⁷ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Vybrané spisy ve dvou svazcích. I. sv.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954, s. 368-373.

na náboženství apod., ale vše zredukovala na pouhou touhu po zisku. Vykorišťování třídy třídou dosáhlo vrcholu a jediným dalším vývojem lidské společnosti musí být revoluce, kdy ožebračená dělnická třída svrhne vládu buržoazie a zruší soukromé vlastnictví výrobních prostředků, které zespolečnění. Změnou v materiální základně pak dojde ke změnám společenské nadstavby. *Komunistická revoluce je nejradikálnější rozchod s přejatými majetkovými poměry; není tedy divu, že se ve svém vývoji nejradikálněji rozchází s dochovanými idejemi.*⁵⁸

Základním dokumentem tzv. vědeckého komunismu je Komunistický manifest, společné dílo K. Marxe a F. Engelse, které se stalo programovým prohlášením Svazu komunistů, jenž vznikl v roce 1847 reorganizováním staršího tzv. Svazu spravedlivých pracujících v ilegalitě.⁵⁹ Poprvé vyšel v Londýně roku 1848. Toto dílo není jen provoláním k soudobé společnosti. Není spisem, který by navrhoval či doporučoval kroky, které by měly vést ke zlepšení situace soudobých dělníků. Je vyřčeným orkelem. Je psán stylem, který působí dojmem, že pouze popisuje pravdu, ke které musí každý dojít, kterou musí každý vidět. Definitivní pravdu o vývoji lidské společnosti, která nemá alternativu.

Komunistický manifest také vysvětluje, kdo jsou komunisté a jaký je jejich poměr k proletariátu. Především zastupují celou masu, nejsou svázáni s národem a oproti proletariátu jsou také více vzděláni, pochopili teorii třídního boje a úlohy proletariátu v dějinách. „*Nejbližší cíl komunistů je též jako cíl všech ostatních proletářských stran: ztvárnění proletariátu ve třídu, svržení panství buržoazie, vydobytí politické moci proletariátem.*“⁶⁰ K. Marx byl také výraznou osobností první mezinárodní organizace dělnického hnutí – První internacionály, založené 28. září 1864 v Londýně.⁶¹

2.1.2. Vývoj po Marxově smrti

Pro další vývoj a uplatnění Marxových myšlenek měla význam II. internacionála, která vznikla roku 1889 a které se již K. Marx nedožil. Účastnil se jí však Friedrich Engels. Na přelomu 19. a 20. století původní revoluční charakter ve stranách vycházejících z marxismu upadal. Bylo to především z důvodu sociálního zákonodárství, které

⁵⁸ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Komunistický manifest*. 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970, s. 47.

⁵⁹ KAŠÍK, Vladimír. *Dějiny První internacionály*. 1. vydání. Praha: NPL, 1965, s. 60.

⁶⁰ MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Komunistický manifest*, s. 41.

⁶¹ KAŠÍK, Vladimír. *Dějiny První internacionály*, s. 88.

postupně zlepšovalo životní podmínky dělníků. Mezi autory, kteří šli tímto směrem, má významné místo např. Eduard Bernstein (1850–1932), významný představitel německé sociálně demokratické strany.⁶² Přesto ale pokračuje i linie držící se revolučního směru. Mezi tyto představitele můžeme zařadit Rosu Luxemburgovou (1871–1919) a zejména Vladimíra Iljiče Uljanova - Lenina, který se ve svém spise *Co dělat* vrací k jádru Marxových myšlenek a vyzývá k násilnému převzetí moci a k diktatuře proletariátu.⁶³

2.2. Vztah církve k dělnickému a komunistickému hnutí

Římskokatolická církev se vymezovala vůči komunistickému hnutí už v období 19. století. Komunismus je zařazen jako §4 do *Syllabu errorum modernorum* papeže Pia IX. (1792-1878) z roku 1864 společně se socialismem a také s tajnými spolky, biblickými společnostmi a spolky liberálních kněží.⁶⁴

Proti komunismu se postavil také papež Lev XIII. (1810-1903) ve své encyklice *Quod apostolici muneris* vydané dne 28. prosince 1878, ve které označil komunismus za zhoubný mor, který zasahuje morek lidské společnosti a vedl by ji do zkázy.⁶⁵ K socialismu jako nepřijatelnému řešení problému dělnictva se Lev XIII. vyjadřuje i ve své encyklice *Rerum novarum* vydané dne 15. května 1891. Svatý otec zde kritizuje socialistické názory na soukromé vlastnictví a vyjadřuje přesvědčení, že socialismus ublíží rodině a rozvrátí společenský řád. Kromě kritiky je ale encyklika významná především svým sociálním učením, které ovlivnilo program křesťanských politických stran.⁶⁶

2.3. Vývoj vztahu mezinárodního komunistického hnutí k církvím v průběhu 20. a 30. let, vztah a ideologický střet Vatikánu a SSSR

Zcela zásadní událostí pro další vývoj vztahu církve ke komunistickému hnutí byla bolševická revoluce v Rusku v říjnu 1917. Zpočátku ale Svatý stolec nechápal bolševickou revoluci jako zásadní novou hrozbu a přistupoval k bolševické revoluci

⁶² VÍTEK, Miloš. *Politická filosofie*. 2. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004, s. 58.

⁶³ LENIN, Vladimír Iljič. *Co dělat?* Praha: Svoboda, 1972, s. 65-69.

⁶⁴ LENZ, Antonín. *Syllabus jeho svátosti Pia IX*. 2. vydání. V Praze: Tisk a náklad Cyrillo-Methodějské knihtiskárny - V. Kotrba, 1891, s. 473.

⁶⁵ PIUS XI. *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938, s. 8.

⁶⁶ LEV XIII. *Rerum novarum*. 2. vydání. Olomouc: nákladem Lidového knihkupectví v Olomouci, 1935, s. 9.

v duchu pokračování vývoje započatého již Velkou francouzskou revolucí roku 1789. Svržení bývalého carského režimu pokládal Svatý stolec dokonce za příležitost pro ukončení velkého schizmatu a návrat východních křesťanů pod primát Říma. Vatikán se v této době zaobíral především myšlenkou a snahou vybudovat v Rusku řádnou katolickou pastoraci, případně vyslat do této země misionáře a uvažoval o uzavření konkordátu s novým sovětským státem.⁶⁷

Zajímavé je, že se v dobových církevních dokumentech setkáváme s upozorněním na židovský původ bolševického režimu v Rusku, který sváděl k myšlenkám o bolševismu jako součásti sionistického hnutí. Svým dílem k tomuto postoji přispěly i tzv. *Protokoly sionských mudrců*.⁶⁸

Bolševický režim začal záhy po uchopení moci zakročovat proti náboženskému životu v Rusku. Zakázal výuku náboženství ve školách, církevní školy zestátnil, zavedl občanský sňatek jako jedinou povolenou formu uzavření manželství, začal konfiskovat církevní majetek. Byl vydán dekret o odluce církve od státu a začala otevřená perzekuce církve.⁶⁹

Brzy se také ukázalo, že vztahy mezi Vatikánem a bolševickým režimem nebudou dobré. V roce 1919 zaslal kardinál Pietro Gasparri (1852-1934), který byl informován o neutěšené situaci (pravoslavné) církve v Rusku, V. I. Leninovi telegram, ve kterém ho přátelsky vyzval k ukončení pronásledování církve v Rusku. Dostalo se mu ostré odpovědi od komisaře zahraničních věcí Georgije Vasiljeviče Čičerina (1872-1936), který obsahoval vyjádření, že nový stát je nositelem protináboženské ideologie.⁷⁰

Jedinou podepsanou smlouvou mezi Svatým stolicí a sovětskou stranou byla dohoda z roku 1922 o pomoci hladovějícím, kdy chtěla církev pomoci ruskému obyvatelstvu během tehdy probíhajícího hladomoru. Ze sovětské strany obsahovala přísný zákaz jakékoliv politické činnosti kněží, kteří přijdou do Ruska.⁷¹ Finanční pomoc z celého světa (nejen od katolíků), kterou v té době Rusko dostalo, však bolševici využili z většiny na potřeby vlastní strany, případně na nákup zbraní pro upevnění moci. Kromě

⁶⁷ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012, s. 15-27.

⁶⁸ Dokument, který měl dokazovat záměr sionistického hnutí na převzetí moci nad světem, podvrh.

⁶⁹ ŠMÍD, Marek: *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*. 1. vydání. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, 2020, s. 84-85.

⁷⁰ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.*, s. 22-23.

⁷¹ Tamtéž, s. 23-24.

zabavování církevního majetku pod záminkou získání peněz na boj proti hladomoru, pokračoval tvrdý postup proti církvi, zatýkání, ale i popravy kněží a řeholníků.⁷²

Velkého úspěchu dosáhla humanitární mise Svatého stolce, která přímo v Rusku organizovala výdej jídla pro hladovějící. Na zlepšení života kněží či na zlepšení oficiálních diplomatických vztahů mezi Vatikánem a Moskvou ale neměla dopad žádný.⁷³

Další příležitostí, jak ovlivnit postup ruských bolševiků proti svobodě náboženského vyznání v Rusku byla mezinárodní konference v Janově roku 1922. Ta skončila sblížením Německa a Ruska po jednání v Rapallu a Německo se napříště stalo místem, kde se odehrávaly styky vatikánské diplomacie s Ruskem. Zde se měl pokusit dojednat podmínky, za kterých budou vzájemné vztahy fungovat, Eugenio Pacelli (1876-1958), budoucí papež Pius XII. Neuspěl. Podmínky dohody nabízené sověty byly ještě přísnější než režim, který zažívala katolická církev v době carského režimu. Pokusy o nalezení dohody rokem 1927 de facto skončily a vzájemné vztahy ještě více ochladly.⁷⁴

Podobně jako komunisté měli svoji mezinárodní organizaci – Kominternu, vznikla celá řada pokusů o založení mezinárodní katolické organizace, která by měla koordinovat společný postup proti komunismu. Žádný z těchto pokusů ovšem nebyl úspěšný a výraznější výsledky nepřinesl.⁷⁵

Od roku 1929 probíhala v SSSR nová vlna proticírkevní a protináboženské represe. Církev byly postaveny pod absolutní státní dohled na základě nového zákona o náboženských organizacích a komunistický stát přistoupil k propagandě ateismu.⁷⁶ Katolická církev přehodnotila svůj přístup a nastoupila k protiofenzívě.⁷⁷ V roce 1930 proběhla konfrontace na základě veřejného dopisu papeže Pia XI. kardinálovi Basiliovi Pompiliimu (1858-1931), ve kterém papež kritizoval protináboženské a proticírkevní kroky sovětské vlády a vyjádřil politování nad utrpením ruských věřících. Na ten pak reagoval Nikolaj Bucharin (1888-1938), sovětský revolucionář a člen ústředního výboru bolševické strany a Kominterny, prohlášením přeloženým do mnoha jazyků a šířeným přes Kominternu, ve kterém ostře napadal papeže a nechával šířit vyjádření

⁷² ŠMÍD, Marek: *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*, s. 108-109.

⁷³ Tamtéž, s. 131-134.

⁷⁴ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.*, s. 24-25.

⁷⁵ Tamtéž, s. 27-30.

⁷⁶ ŠMÍD, Marek: *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*, s. 183.

⁷⁷ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.*, s. 50.

pravoslavného patriarchy, který prohlásil, že v Rusku k žádnému pronásledování nedochází. Ohlas této konfrontace se objevil i v *Rudém právu* v Československu.⁷⁸

Během roku 1930 pak Kominternu zahájila rozsáhlou kampaň na propagaci šíření revoluce ve světě a současně také boj proti ideovým odpůrcům, zejména katolické církvi. Vatikán označila za svého největšího ideologického odpůrce. S tím také docházelo k častějším vystoupením papeže proti šíření komunismu. Proti pronásledování v Rusku, ale také ve Španělsku či v Mexiku se papež Pius XI. vyjadřoval ve svých encyklikách *Miserentissimus Redemptor* (8. května 1928), *Quadragesimo anno* (15. května 1931), *Caritate Christi* (3. května 1931), *Acerba animi* (29. září 1932) či *Dilectissima nobis* (3. června 1933).⁷⁹ Pius XI. také v prohlášení všem nunciům v dubnu 1932 žádal podrobné informace o postupu a prostředcích komunistické propagandy v jednotlivých zemích.⁸⁰

Komunistický režim v Sovětském svazu pokračoval ve 30. letech v tvrdé propagandě a represi vůči církvím. V roce 1932 vyhlásil tzv. bezbožnou pětiletku a komunisté předpokládali, že do roku 1938 nezůstane v SSSR jediný kostel a nikdo už nebude používat slovo Bůh. Přesto se při sčítání obyvatel v roce 1936 přihlásilo jako věřící v Boha 56,7 % obyvatel země.⁸¹

Zásadním krokem ve vztahu katolické církve ke komunismu přinesla encyklika Pia XI. *Divini Redemptoris* s podtitulem *O bezbožeckém komunismu*, vydaná 19. března 1937. Na začátku jmenuje už dřívější odsouzení komunismu ze strany předchůdců papeže Pia XI. Ideály komunismu označuje jako bludné: „*Lživý ideál spravedlnosti, rovnosti a bratrství v práci prozařuje všechnu jeho nauku a všecku jeho činnost jakýmsi bludným mysticismem, který vsugeruje davům získaným klamnými sliby strhující nadšení a zápal. To je zvláště vysvětlitelno v době, jako je naše, kdy z vadného rozdělení pozemských statků vyplývá neobyčejná bída.*“⁸² Jak komunismus dle papeže působí na člověka a společnost? „*Odnímá svobodu a důstojnost, odnímá mravní oporu proti vzpouře slepých pudů. Odmítá přirozené právo lidské osobnosti, protože ta není v komunismu ničím jiným než pouhým kolečkem v soustavě...Každý blud obsahuje i kousek pravdy.*“⁸³ – ten vidí v oprávněných požadavcích o zlepšení postavení pracujících tříd. Tento požadavek pak podle papeže přivedl i průměrně či nadprůměrně chytré jednotlivce do pastí. Komunisté

⁷⁸ viz s. 49.

⁷⁹ PIUS XI. *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938, s. 8.

⁸⁰ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.*, s. 52.

⁸¹ ŠMÍD, Marek: *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*, s. 192.

⁸² PIUS XI. *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938, s. 10.

⁸³ Tamtéž, s. 11.

se domnívají, že hlásají nové evangelium, které má přinést spásu světu bez Boha. Půdu tomu připravilo liberální hospodářství (práce v neděli, nestavění kostelů u továren apod.). Vytýká světovému tisku, že se málo věnuje popisování situace v Mexiku a Španělsku, či v Rusku, neinformuje o hrůzách, které se zde dějí. Komunismus podle něj nemůže obstát ani hospodářsky. Vyjadřuje velké pochopení pro ruský lid, ten neodsuzuje a soucítí s ním v utrpení, vynáší soud nad systémem. Po odsouzení komunismu přechází encyklika ve výklad učení církve. V první řadě prohlašuje, že Bůh existuje a to nikoliv proto, že v něho lidé věří, ale věří v něj proto, že existuje. Člověku uvádí i práva a povinnosti vůči společnosti. Oproti komunismu kritizuje i současnou liberální ekonomiku a poukazuje na sociální encykliku papeže Lva XIII. o dělnické otázce. Brání se nařčení, že sama církev jednala proti svému učení a o blaho pracujících nepečovala. Jako hlavní lék vidí obnovu křesťanského života podle zásad evangelia. Mluví o spravedlnosti, směnné i sociální, kritizuje nízké ohodnocení zaměstnanců vedoucí k pauperismu. Varuje, aby se lidé nenechali oklamat komunismem. Ten vystupuje jako největší zastánce míru, ale vede lidi do války – občanské a třídní. Dále varuje, že jsou komunisté ochotni dostat se i tam, kam by se jinak nedostali – nabízet spolupráci v charitativní oblasti apod. Nejmocnější pomoc pak vidí v modlitbě. Vyzývá katolíky ke svornosti a v závěru se obrací na všechny věřící v Boha, aby se k tomuto odporu připojili. Obrací se také na státníky a uvádí, jak má vypadat křesťanský stát. Závěrem připomíná sv. Josefa, který má být vzorem a na jehož svátek byla encyklika vydána.⁸⁴

Ačkoliv byl komunismus církví v meziválečném období kritizován a nakonec doktrinálně odsouzen, nelze pominout, že v určitých katolických kruzích v Evropě existovaly snahy nalézt společnou řeč. Ve Francii vzniklo několik katolických časopisů a revue, kde se výrazněji objevovaly komunistické myšlenky. Reakcí ze strany Vatikánu pak byl zákaz dalšího vydávání těchto periodik.⁸⁵

V Československu se se snahami integrovat myšlenky komunismu a křesťanství v katolickém prostředí v době mezi světovými válkami neseťkáváme. Naopak po roce 1948 tvoří nezanedbatelnou část katolického kněžstva členové organizací spolupracujících s Komunistickou stranou Československa (Mírové hnutí katolického

⁸⁴ PIUS XI. *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938.

⁸⁵ CHENEAX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.*, s. 50-59.

duchovenstva a Pacem in terris), které však nespádají do období, kterému se věnuje tato práce. V evangelickém prostředí však takové snahy existovaly.⁸⁶

Zdálo by se, že komunismus a náboženství tedy nejdou dohromady. Zajímavý pohled ale nabízejí statistická čísla z interních zdrojů KSČ týkající se počtů členů Komunistické strany Československa, kteří se hlásili k církvi (či byli jejími členy). Situace se velmi lišila v různých částech republiky. Zatímco v Čechách se mezi komunisty nacházelo 80 % ateistů, na Slovensku to pak byla pouhá 4 %, zatímco 70 % zdejších komunistů se hlásilo ke katolické církvi.⁸⁷ Je pochopitelně otázkou, zda bylo jejich členství v církvi pouze matrikové, či víru skutečně praktikovali, to zdroj neuvádí. Nicméně na stránkách *Rudého práva* se poměrně často setkáváme s výzvami k čtenářům, aby jako správní komunisté udělali rozhodný krok a vystoupili veřejně z církve. Zdá se tedy, že členská základna nebyla v tomto zrovna důsledná.

⁸⁶ MATĚJKA, Ondřej. „Správný komunista má také býti správným křesťanem, jako byli křesťané první.“ *Vztah československých evangeliků ke Komunistické straně Československa 1921-1970.* in Český a slovenský komunismus (1921-2011) Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 284-296.

⁸⁷ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, s. 47.

3. Katolická církev v ČSR v letech 1918 až 1938

3.1. Náboženská situace po vzniku Československa

Spojení trůnu a oltáře. Takto krátce bývá popisován vztah rakousko-uherského státu a římskokatolické církve před rokem 1918. Pravdivější by však bylo říci, že katolická církev byla spíše pod dohledem a kontrolou ze strany státu. Biskupové byli jmenováni panovníkem, stát dohlížel na nakládání s církevním majetkem či schvaloval osoby, které měly být duchovními.⁸⁸ Zákony v monarchii byly v různých oblastech prodchnuty katolickým náboženstvím, ke kterému se vládnoucí rod Habsburků jako tradičně katolický vždy hlásil (šlo zejména o oblast manželského práva, školství či státní svátky ad.). Československý stát ihned po svém vzniku recipoval dosavadní platné zákony bývalého mocnářství⁸⁹ a později je začal upravovat podle nových poměrů republiky v duchu zamýšlené odluky církve od státu.⁹⁰

Nově vzniklý československý stát se profiloval v opozici k předcházejícímu režimu (s heslem „*Pryč od Vídně*“) a podobný pohled převládal i směrem ke katolické církvi („*Pryč od Říma*“). V čele katolické hierarchie na našem území stály osobnosti, ustanovené během 1. světové války, které pro českou národní emancipaci neměly příliš pochopení a zůstávaly loajální k monarchii. V Praze to byl arcibiskup německého původu hrabě Paul Huyn (1868-1946), přesvědčený monarchista, a v Olomouci kardinál Lev Skrbenský z Hříště (1863-1938), moravský šlechtic.⁹¹ Arcibiskupa Huyna zastihlo vyhlášení československého státu v Chebu, kde pobýval na vizitaci. Do Prahy se poté již nevrátil. Na výzvu Svatého stolce odjel ze země, vzdal se úřadu a v prosinci 1918 byl řízením arcidiecéze pověřen královéhradecký biskup Josef Doubrava (1852-1921).⁹² V září 1919 pak byl pražský arcibiskupský stolec obsazen Františkem Kordačem (1852-1934), českým profesorem teologie, který se zasloužil o stabilizaci české katolické církve v nelehkých podmínkách poválečných let. V úřadu působil do roku 1931, kdy rezignoval.

⁸⁸ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*. Praha: V. Valeš, 2013, s. 15.

⁸⁹ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.

⁹⁰ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 39.

⁹¹ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české XIII*. 1. vydání. Praha a Litomyšl : Paseka, 2000, s. 150.

⁹² Tamtéž, s. 150.

Zemřel o necelé tři roky později.⁹³ Moravský metropolita Lev Skrbenský rezignoval v roce 1920 a úřad byl obsazen na tři roky oblíbeným Antonínem Cyrilem Stojanem (1851-1923), veřejně aktivním a politicky působícím již v době Rakouska-Uherska.⁹⁴ Po jeho smrti usedl na dlouhá léta na arcibiskupský stolec v Olomouci Leopold Prečan (1866-1947). Problematičtí pro nový stát byli především tehdejší biskupové na Slovensku. Téměř všichni byli totiž maďarské národnosti. V roce 1921 byli proto v Nitře vysvěceni noví biskupové slovenského původu pro slovenské diecéze.⁹⁵

3.2. Proticírkevní bouře

Symbolickým aktem, který ilustroval postoj části obyvatelstva nově vzniklého československého státu ke katolické církvi, je dodnes české veřejné mínění rozdělující stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze pražskými hasiči vedenými anarchistou Frantou Sauerem (1882-1947), které se odehrálo dne 3. listopadu 1918. Je nejznámějším, ale ne ojedinělým činem tohoto druhu na území nově vzniklého státu.⁹⁶ Protikatolická veřejná vystoupení se odehrála také na svátek sv. Jana Nepomuckého roku 1919. V atmosféře nové republiky byl protikatolicky smýšlejícími tento svátek vnímaný jako symbolická oslava doby „*temna*“ a neváhali dát tento názor veřejně najevo. V Kladně v předvečer výročí upálení Jana Husa 5. července 1919 vzplály ohně, ve kterých někteří občané pálili vše, co jim připomínalo rakouskou monarchii, a během těchto událostí také místní dav strhnul sloup se sochou sv. Jana Nepomuckého.⁹⁷ Ve Slaném byl taktéž v souvislosti s oslavami výročí upálení Mistra Jana Husa ovšem roku 1920 stržen a rozbit místní mariánský sloup. Ještě před stržením byla socha Panny Marie poplívána a políčkována jedním z dělníků, který jí následně kladivem urazil hlavu.⁹⁸ Podobných činů bychom v tehdejší době na území Československa zaznamenali

⁹³ MAREK, Pavel – ŠMÍD, Marek. *Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 28.

⁹⁴ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, s. 150.

⁹⁵ ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918-1949)*. 1. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2010, s. 91 – 93.

⁹⁶ HALAS, František X. *Fenomén Vatikán*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004, s. 532-533.

⁹⁷ Zprávy denní. *ČECH* 1919, 12.7., roč. 44., č. 190, s. 6.

⁹⁸ VÍŠEK, Zdeněk. Stržení barokního morového sloupu ve Slaném. *Listy*, roč. VIII., č. 3. Slaný: Slánská radnice, 2020, s. 8.

stovky.⁹⁹ Ničení památek vzbuzovalo na některých místech značnou nevoli a to nejen u katolíků.

3.3. Politický postoj státu k církvi a pozemková reforma

Protikatolicky se po svém příjezdu do republiky vyjádřil i T. G. Masaryk heslem *Tábor je náš program*, kterým se přihlásil ke své tezi o protestantské tradici českého národa. Politicky byl T. G. Masaryk zastáncem odluky církve od státu. Zároveň je ovšem známý jeho výrok „*Katolíci budou mít v republice tolik práv, kolik si jich vybojují.*“ Jinými slovy, osud katolíků v nové republice přenechal jim samotným a zejména politickým stranám, které katolíky reprezentovaly. A tyto strany ve svém úsilí rozhodně nebyly neúspěšné, naopak obratným politickým manévrováním dokázaly postupně získat katolíkům nové a pevné postavení.¹⁰⁰

Proticírkevních výstřelků a ničení památek sám prezident Masaryk litoval a prohlašoval, že řešením těchto sporů má být odluka církve a státu. Řada nově přijímaných zákonů byla proto schvalována v duchu této zamýšlené budoucí rozluky státu a církve. Už v únoru 1919 byl přijat zákon, který zakazoval duchovním vyjadřovat se k veřejnosti o věcech politických.¹⁰¹ Učitelé byli zbaveni povinnosti přihlásit se k náboženskému vyznání a projednávala se možnost rozluky manželství (květen 1919), které nemá bránit ani církevní překážka.¹⁰² Původně zamýšlená jediná varianta civilního sňatku byla nakonec s ohledem na silně konzervativní katolické Slovensko rozšířena i o možnost sňatku církevního. Změny se týkaly i školství, na které měla katolická církev v předchozím období silný vliv. Dle tzv. „*malého školského zákona*“ bylo ale náboženství zachováno jako povinný předmět dětem, které se hlásí ke katolické církvi.¹⁰³ Revoluční národní shromáždění také přijalo zákon o možnosti pohřbu žehem,¹⁰⁴ což bylo trnem v oku katolické církvi.¹⁰⁵ Způsob soužití mezi jednotlivými konfesemi a vykonávání náboženských obřadů církví v Československu registrovaných upravoval

⁹⁹ Soch svatých padlo za první republiky několik stovek, říká historik mapující morové a jiné světecké sloupy v Česku, (2. 2. 2020) [2021-11-20] <<https://domaci.ihned.cz/c1-66714730-soch-svatych-padlo-za-prvni-republiky-nekolik-stovek-rika-historik-mapujici-morove-a-jine-svetecke-sloupy-v-cesku>>

¹⁰⁰ odkaz na mou práci – politická opora katolíků

¹⁰¹ Zákon č. 111/1919 Sb. z. a n. – tento zákon ovšem zároveň chrání náboženské obřady před jejich případnými rušiteli.

¹⁰² Zákon č. 320/1919 Sb. z. a n.

¹⁰³ Zákon č. 226/1922 – „malý školský zákon“.

¹⁰⁴ Zákon č. 464/1921 Sb. z. a n. – Zákon o pohřbívání ohněm.

¹⁰⁵ Pohřbívání žehem bylo v té době vnímáno jako úmyslný protest proti katolické církvi, která tradičně podporovala pohřeb do země.

Zákon o vzájemných poměrech náboženských vyznání.¹⁰⁶ K samotné odluce církve od státu nakonec během období první republiky nikdy nedošlo a ani její proklamace se do ústavy Československé republiky nedostala. Politicky byla odluka naprosto nepřijatelná pro Slovenskou ľudovou stranu a ani pro nejsilnější agrární stranu to nebylo téma, které by stálo za rozkol ve vlastní straně.¹⁰⁷

Velkým politickým tématem byla plánovaná pozemková reforma. V rámci agrární strany se o úpravách v pozemkovém vlastnictví hovořilo již ke konci první světové války. Agrární časopis *Venkov* dokonce otiskl *Dekret o půdě*¹⁰⁸ vydaný bolševiky po úspěšném převratu v Rusku roku 1917. O vyvlastnění velkostatků se zmiňovala i Washingtonská deklarace vydaná T. G. Masarykem dne 18. října 1918.¹⁰⁹ A záhy po vyhlášení státu, už 9. listopadu 1918, byl vydán ještě Národním výborem zákon o obstavení velkostatků zapsaných v zemských deskách kvůli obavám, že by zejména šlechta mohla chtít rychle rozdělit svůj majetek prodejem rodinným příslušníkům a vyhnout se tak zabrání. Otázka, jak velké pozemky měly být do pozemkové reformy zahrnuty, způsobila již v únoru 1919 značné rozpory mezi politickými stranami v Revolučním národním shromáždění a to zejména mezi stranou agrární a sociálnědemokratickou. Sociální demokraté byli pochopitelně v požadavcích radikálnější a navrhovali zabrat i nižší výměry od 100 či dokonce již od 50 ha. S různými požadavky a názory na pozemkovou reformu se ozývali i zemědělství odboráři.¹¹⁰ Nakonec byla vážná krize mezi stranami zažehnána kompromisním řešením, které bylo široce politicky přijato a spočívalo v záboru zemědělské půdy nad 150 ha či nad 250 ha veškeré půdy a dále obsahovalo náhradu za vyvlastněné pozemky. Právní úpravu pozemkové reformy zahrnovala řadu zákonů přijatých v letech 1918 až 1920, které řešily nejen zábor, ale i přidělování této půdy a náhradu původním vlastníkům.¹¹¹ Ta byla stanovena na úrovni cen pozemků při prodeji nad 100 ha v letech 1913–1915, což reformou postižení původní vlastníci silně kritizovali, neboť vzhledem k poválečné inflaci šlo přibližně o třetinovou cenu, kterou by mohli za půdu v době provádění reformy získat.¹¹² Katolické církvi jako velkému

¹⁰⁶ Zákon č. 96/1925 Sb. z. a n. o vzájemných poměrech náboženských vyznání.

¹⁰⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. 2. vydání. Praha: LIBRI, 2005, s. 321.

¹⁰⁸ Nové rozdělení ruské půdy. *Venkov* 1917, 7. 12. roč. XII., č. 290, s. 1.

¹⁰⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*, s. 454.

¹¹⁰ Tamtéž s. 455.

¹¹¹ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 96.

¹¹² KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, s. 461.

pozemkovému vlastníkovi bylo zabráno celkem 294 168,66 ha, což bylo 12,5 % celkově zabrané půdy. Velkým úspěchem pro církve bylo, že se na církevní půdu nehledělo jako na půdu patřící jedinému vlastníkovi, ale posuzovaly se jednotlivé církevní instituce zvlášť. V opačném případě by byl následek pro katolickou církev samozřejmě mnohem horší.¹¹³ Podrobný rozpis zabrané církevní půdy uvádí např. V. Valeš.¹¹⁴ Provádění pozemkové reformy probíhalo ve 20. i 30. letech a díky politickému úsilí lidové strany bylo do roku 1937 nakonec 29,32 % zabrané půdy katolické církvi vráceno.¹¹⁵ Dopad na církevní zemědělskou půdu měl vedle samotné reformy i zákon o výkupu dlouhodobých pachtů ze dne 27. května 1919.¹¹⁶ Umožňoval pachtýřům vykoupit půdu, na které hospodařili, pokud nepřesáhla 8 ha. Na rozdíl od pozemkové reformy, která měla dopad na velké pozemkové vlastníky, připravil tento zákon o půdu i vlastníky menší – např. farnosti, které tak přišly o část svých příjmů z pachtu.¹¹⁷

3.4. Jednota katolického duchovenstva a rozkol v katolické církvi v ČSR

Na přelomu 19. a 20. století se jako jinde v Evropě i v českém prostředí mezi katolickým duchovenstvem šířily snahy o reformu církevního života. V českém prostředí reprezentuje toto hnutí v kulturní oblasti tzv. Katolická moderna. Samotnou reformu církevního života pak u nás propagovala Jednota katolického duchovenstva, založená roku 1902, např. v tzv. přerovském programu z roku 1906.¹¹⁸ Její činnost však byla podobně jako jiné podobné snahy ve světě zakázána papežem Piem X. roku 1907.¹¹⁹

Již během roku 1917 se ale představitelé bývalé Jednoty znovu ozvali s řadou svých požadavků a v měsíci září 1918 už otevřeně volali po obnovení bývalé Jednoty katolického duchovenstva, k čemuž došlo dne 7. listopadu 1918.¹²⁰ Den poté zástupci Jednoty ujistili Národní výbor, že oni, jako zástupci katolické církve, stojí za nově

¹¹³ Tamtéž, s. 472.

¹¹⁴ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 97-101.

¹¹⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, s. 473.

¹¹⁶ Zákon č. 318/1919 Sb. o zajištění půdy drobným pachtýřům.

¹¹⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, s. 458.

¹¹⁸ BOROVIČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zeměi Koruny české XII.b. 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2013, s. 404.*

¹¹⁹ MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*. 1. vydání. Brno: L. Marek, 2005, s. 22.

¹²⁰ Tamtéž, s. 43.

založeným československým státem a prezentovali sami sebe jako skutečné zástupce římskokatolické církve namísto biskupů.¹²¹

Jednota zahrnovala až 90 % českého katolického kněžstva v roce 1918 a určitě ji nemůžeme označit za stejnorodou skupinu.¹²² Výrazně silnější podporu měla v Čechách než na Moravě nebo dokonce na Slovensku.

Programově řešila především budoucí podobu soužití církve a státu a také vnitřní reformy, ve kterých se objevovaly požadavky jako zdobrovolnění celibátu, otázka hmotného zabezpečení kněží, zavedení národního jazyka do bohoslužby, ale také větší demokratizaci v rozhodování církve či vyšší samostatnost našich zemí na papežském stolci ad. Důležitá je také skutečnost, že někteří představitelé Jednoty (Bohumil Zahradník-Brodský) se neostýchali otevřeně mluvit o odchodu od Říma a založení vlastní církve, pokud by k splnění požadavků na reformy ze strany Vatikánu nedošlo. Tento názor byl však mezi kněžstvem Jednoty menšinový.¹²³

Svoje požadavky pak Jednota uspořádala do prohlášení, se kterým byli zástupci Jednoty vysláni do Říma k papeži, kterým byli přijati 6. června 1919. Na místě před jednáním však samovolně memorandum zkrátili a vytrhli z kontextu pouze čtyři ze svého pohledu zásadní požadavky (místo volby biskupů žádali pouze jmenování nových biskupů, požadavek změnit postavení arcibiskupa pražského na primase, aniž by ovšem ujasnili přesné vymezení jeho funkce, zavedení národního jazyka do bohoslužby a otázka celibátu, který však byl Svatým stolcem naopak potvrzen). Dostali odpověď, že výběr nových biskupů již probíhá, otázka primase českého není problémem, národní jazyk lze už nyní využívat při čtení epištoly, jen celibát byl odmítnut. Jednání v Římě v podstatě žádné řešení palčivých otázek stavu katolické církve v Československu nepřineslo a doma sklidilo kritiku za přílišnou uspěchanost, kdy navíc česká část Jednoty jednala bez ohledu na názor Moravy.

Následně na valné hromadě Jednoty dne 7. srpna 1919 došlo k větší diferenciaci a radikalizaci mezi různými proudy zastánců reforem. Zejména tzv. *Ohnisko* se zde již otevřeně hlásilo k realizaci reforem cestou rozkolu se Svatým stolcem. Zakladatelem této skupiny byl již zmíněný B. Zahradník–Brodský.¹²⁴ Jako nejvýraznější prvek jednotící tuto radikální skupinu byl Karlem Farským, profesorem náboženství z Plzně a výraznou

¹²¹ Tamtéž, s. 46.

¹²² KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemi Koruny české XIII.*, s. 155.

¹²³ MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924)*, s. 83.

¹²⁴ Tamtéž, s. 97.

osobností Ohniska, označen celibát.¹²⁵ Radikální řešení formou rozkolu s Římem se však stále nejevilo většině Jednoty jako vhodné řešení. Ohnisko bylo rozpuštěno, ale brzy nahrazeno novým frakčním uskupením v rámci Jednoty. Předsedou tohoto nového Klubu reformních kněží československého duchovenstva byl zvolen Karel Farský,¹²⁶ který se mimo jiné pustil do překladů některých liturgických textů do českého jazyka.

Vatikán následně ustanovil novým pražským arcibiskupem Františka Kordače (1852-1934), který se ve svém prvním pastýřském listě obrátil na české katolíky s výzvou o udržení jednoty a svornosti mezi duchovenstvem a věřícími. Proti jeho jmenování se ČSR v osobě Edvarda Beneše jako ministra zahraničí ohradila. Beneš argumentoval platností rakouské ústavy, dle které má hlava státu právo spolurozhodovat o osobě pražského arcibiskupa, dle nového uspořádání by měl být tedy tento post konzultován s prezidentem nového státu, na což Vatikán reagoval s tím, že bývalý rakouský císař jako katolický panovník byl v jiné pozici než prezident ČSR a tím pádem na něj toto právo nemohlo přejít. František Kordač se také postavil proti výzvě listu *Právo národa*¹²⁷ ke slavení vánoční mše svaté roku 1919 v národním jazyce s předpokladem, že Vatikán později odsouhlasí tento postup. Kordač to naopak označil za těžký hřích.¹²⁸

3.5. Vznik Církve československé

Dne 8. ledna 1920 proběhla schůze Klubu reformního duchovenstva v Národním domě na Smíchově, kde se po hlasování většina přítomných (140 hlasů pro, 60 proti, 5 se zdrželo) vyjádřila pro rozchod s Římem a pro založení nové Československé církve.¹²⁹ Tento rozkol následně vedl ke sporům mezi nově vzniklou církví a církví katolickou o kostely v Čechách, kterému se nevyhnuly ani násilné scény, mnohdy s krvavými následky. Výsledkem bylo, že většina kostelů zůstala v držení katolické církve, a Československá církev si budovala nově svoje sbory a kostely. Nově vzniklá církev pak hledala vlastní identitu a teologii. Silně se opírala o národní cítění, což se projevovalo v textech i zdůvodněních existence církve¹³⁰. Nezískala však podporu některých významných osobností, které se na ni dívaly jako na účelově založenou církev. Mezi

¹²⁵ Tamtéž, s. 117.

¹²⁶ Tamtéž, s. 127.

¹²⁷ Katolický politický list založený knězem Matějem Pavlíkem v září 1918.

¹²⁸ KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, s. 156.

¹²⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, s. 317.

¹³⁰ „katolictví patří národům germánským a románským, Rusové mají pravoslaví, my budeme mít svoji církev československou“

těmito osobnostmi byl i T. G. Masaryk, Josef Pekař, Ernest Dennis a další, i když každý měl jiný důvod odmítnutí. Přechod věřících k nově vzniklé církvi byl regionálně odlišný. V některých oblastech byl masový, jinde prakticky nulový. Nově založená církev také hledala spojence v jiných církvích ze zahraničí, které by jí mohly zajistit vysvěcení vlastního biskupa.¹³¹ Část církve se později odštěpila a připojila se k pravoslavné církvi. Zajímavým vývojem prošla i teologie nově vzniklé Československé církve.

Politicky konfliktní situaci v republice způsobili nově jmenovaní slovenští biskupové v roce 1924, kdy svým pastýřským listem před vánočními svátky zakazovali vstup slovenským věřícím do nekatolických odborů, zejména komunistických a socialistických, k čemuž nabádali četní agitátoři. Tuto biskupskou aktivitu kritizoval i sám T. G. Masaryk a nabádal slovenský episkopát k nalezení společné řeči se socialistickými aktivitami. Do vývoje zasáhla i vláda, která hrozila uplatněním zákona na ochranu republiky. Nevole se snesla na hlavu lidové strany, která měla dle některých kritiků usměrnit chování slovenských biskupů. Část vládní koalice dokonce vyhrožovala ukončením participace lidové strany na vládě a jejím nahrazením jinou politickou stranou. Aféra se zrcadlila i v soudobém tisku, který znovu otevřel již dříve diskutovaná témata jako odluku církve od státu, případně předání některých katolických kostelů jiným církvím.¹³²

3.6. Státní svátky v ČSR a tzv. Marmaggiho aféra

Ostrá politická přestřelka se odehrála v roce 1925 v souvislosti s projednáváním zákona o státních svátcích.¹³³ V rámci těchto jednání přišla řada i na tzv. Husův den, tedy slavení výročí smrti Jana Husa na hranici 6. července 1415. K těmto oslavám se Vatikán stavěl odmítavě, neboť v té době ještě Papežský stolec zastával názor, že Hus byl heretikem a bojovníkem proti Římu.¹³⁴ Oslavy při výročí jeho úmrtí proto Vatikán považoval za nepřátelský postoj vůči katolicismu. Protesty proti těmto oslavám a státnímu svátku vůbec ze strany Vatikánu naopak českoslovenští představitelé považovali za nepřipustné vměšování do vnitřních záležitostí Československé republiky. Když bylo navíc oznámeno, že nad oslavami 510. výročí Husova upálení převezme záštitu prezident republiky a předseda vlády bude čestně předsedat přípravnému výboru, oznámil kardinál státní sekretář Pietro Gasparri (1852-1934) dne 3. července 1925 československému

¹³¹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938)*, s. 321.

¹³² Viz s. 55.

¹³³ Zákon č. 65/1925 Sb. z 3. dubna 1925, navazuje na zákon č. 555/1919 Sb.

¹³⁴ V současnosti – Hus přijat jako reformátor církve.

vyslanectví, že v takovém případě apoštolský nuncius Francesco Marmaggi (1876-1949) opustí Prahu. Proti oficiálnímu zaštitění oslav ze strany prezidenta a předsedy vlády se ozvali i lidovci, neboť byli součástí vládní koalice a oficiální záštita vlády by znamenala, že i oni jako ministři této vlády akci podporují. Zajímavé je i vyjednávání ve vládě o tom, jak vlastně pojmut výročí Jana Husa. Vzhledem k lidovcům a katolické veřejnosti navrhovali někteří vyzvednout Husa jako vlastence, který se zasloužil o pozvednutí českého jazyka. To ale odmítl T. G. Masaryk, dle jehož názoru nelze opomenout, že Hus byl náboženským reformátorem. Prezident dokonce nechal během oslav vyvěsit na Pražském hradě husitskou vlajku s kalichem, čímž jen přilil oleje do ohně napětí s Vatikánem, které si ovšem sám přál a doufal, že tím způsobí masivnější odchod českých věřících z katolické církve. F. Marmaggi Prahu opustil večer dne 6. července 1925 a už se na svoje místo do Prahy nikdy nevrátil. Celá roztržka, kdy ani jedna ze stran sporu nechtěla ustoupit ze své pozice, byla nešťastným krokem ve vzájemných vztazích Československé republiky a Vatikánu a urovnání vztahů přinesl až tzv. *modus vivendi*.¹³⁵

3.7. Kongruový zákon

Majetkové poměry církví v meziválečném období byly různé a financování jejich provozu např. v případě katolické církve poměrně komplikované. Některé církevní instituty (např. kláštery) žily převážně ze svého nemovitého majetku. Jiné takové zdroje neměly a jejich provoz musel být zajištěn jinak. Příjmy katolického duchovenstva a dalších tzv. kongruálních církví a náboženských společností¹³⁶ řešil Zákon o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností¹³⁷ státem uznaných případně recipovaných¹³⁷ „*kongruový zákon*“ a na něj navazující vládní nařízení. Příjem katolických duchovních měl plynout především z duchovního úřadu, do kterého byli ustanoveni. V řadě případů byl však příjem z tohoto úřadu velmi nízký, především v menších městech a na venkově. V takovém případě byla už z dob monarchie kněžím vyplácena tzv. kongrua¹³⁸ – státem poskytovaná částka dorovnáující příjem duchovního do výše minimálního stanoveného platu. V prvních letech republiky byla kongrua vyplácena dle dřívějších rakouských zákonů. Vzhledem k inflaci však po válce nemohla

¹³⁵ ŠMÍD, M. Marmaggiho aféra. *Církevní dějiny*, roč. VII., č. 14, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014, s. 40-46.

¹³⁶ Církev katolická, pravoslavná, na Slovensku a Podkarpatské Rusi dále církev evangelická augsburského vyznání, církev evangelická reformovaná a náboženská společnost židovská.

¹³⁷ Zákon č. 122/1926 Sb. z. a n.

¹³⁸ Kongrua – z lat. *Congruus* – shodný, souhlasný

stačit na zaopatření duchovních.¹³⁹ Její výši měl vyřešit kongruový zákon projednávaný v Národním shromáždění během května a června 1926. Schválená zákonná úprava stanovila minimální výši platu duchovního na 9 000,- Kč ročně. Tato částka se mohla po třech letech opakovaně navyšovat o 972,- Kč, nejvýše však desetkrát za sebou. Pokud byl příjem duchovního z úřadu vyšší než tato částka, nedostal duchovní od státu nic. Pokud této výše naopak nedosahoval, byla mu kongrua vyplácena. Musel však prokázat stanovené vzdělání a svůj příjem. Prokazování příjmů bylo poměrně složité, některé příjmy se do výpočtu nezahrnovaly (např. příjem za výuku náboženství) a naopak zatajení části skutečného příjmu pro pobírání doplatku bylo pochopitelně protiprávní a mohlo být trestáno pokutou.¹⁴⁰

Kongruový zákon byl v parlamentu přijat díky hlasům agrárníků, lidové strany, slovenské ľudové strany a německé křesťansko-sociální strany. Byl naopak trnem v oku levicových politických stran, především komunistů, československých socialistů a německých hitlerovců, kteří jeho schvalování v Národním shromáždění doprovodili obstrukcemi, křikem a dokonce i rozbíjením nábytku či házením kalamářů.¹⁴¹ Přitom stanovený minimální ročník plat duchovního nebyl v porovnání např. se státními zaměstnanci nijak vysoký. Zajišťoval však alespoň minimální jistotu zabezpečení pro duchovenstvo, které v době před přijetím kongruového zákona žilo často v bídných podmínkách.¹⁴² Ostatní státem uznané církve před účinností tohoto zákona si podle zákona mohly do konce roku 1926 požádat o dotaci na svůj provoz vypočítávanou zejména podle počtu věřících.¹⁴³ Církve či náboženské společnosti, které stát uznal později, nárok na podporu ze strany státu neměly.

3.8. Modus vivendi, oslavy svatováclavského milénia

Napjatá situace mezi Prahou a Vatikánem se uklidnila až s uzavřením tzv. modu vivendi mezi Československou republikou a Svatým stolcem v roce 1927, kterou ovšem T. G. Masaryk z principu odmítl podepsat. Neuznával Svatý stolec jako stát a tedy subjekt mezinárodního práva.

¹³⁹ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církvi a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 102.

¹⁴⁰ ZLÁMAL, Bohumil. *Průručka českých církevních dějin*, s. 128.

¹⁴¹ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, s. 542.

¹⁴² VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církvi a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 102.

¹⁴³ VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církvi a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*, s. 106.

Modus vivendi byl podepsán zástupcem Svatého stolce Msgre. Borgonginim Ducou (1884-1954) a zástupcem ministerstva zahraničí ČSR Kamilem Kroftou (1876-1945) dne 17. prosince 1927 a následně oběma stranami schválen¹⁴⁴. V platnost vešel dne 2. února 1928. Řeší na prvním místě otázku diecézí v ČSR tak, aby respektovaly hranice státu, tedy, aby na její území nezasahovala žádná diecéze ze státu sousedního a naopak, aby československé diecéze nepřesahovaly území ČSR. Vyjadřoval se také k otázce správy církevního majetku, o kterém se pravilo, že je na něj dosud uvalena nucená správa. Československá republika si dále vymíňovala, že řeholní společenství nebudou podléhat řízení ze zahraničí a že kandidáti na arcibiskupy, biskupy ad., budou po výběru Vatikánem konzultováni s československou vládou. Takto vybraní kandidáti měli pak podle dohody složit po jmenování Vatikánem a před nastoupením do úřadu tuto předepsanou přísahu: „*Přisahám a slibuji, jakož sluší biskupovi, věrnost republice Československé, a že nic neučiním, co by bylo proti blahu, bezpečnosti a integritě republiky.*“¹⁴⁵ Pod nótou potvrzující platnost modu vivendi ze dne 29. ledna 1928 je podepsán ministr zahraničních věcí ČSR Edvard Beneš. Po prvním období značných bojů o postavení církve v ČSR se situace a život církve v ČSR značně uklidnil a stabilizoval.

Dokladem vzájemného usmíření byla např. mohutná oslava tisíciletého výročí vraždy národního patrona sv. Václava v roce 1929. K výročí byla připravena výstava korunovačních klenotů a otevření dokončeného svatovítského chrámu na Pražském hradě. Oslav se účastnil prezident T. G. Masaryk, který si vyslechl Foersterovo oratorium ke sv. Václavu, navštívil dostavěný chrám sv. Víta a předal standartu jezdeckému pluku z Poděbrad, který nově nesl čestný název pluk *Knížete Václava svatého*. Režisér Kolár natočil k výročí výpravný němý film *Svatý Václav*.¹⁴⁶

3.9. Politická opora církve v období první republiky

Katolická církev měla v období první Československé republiky i svoji politickou oporu. Byla jí Československá strana lidová (ČSL, lidovci), která vznikla sloučením původně tří katolicky profilovaných politických stran v roce 1919.¹⁴⁷ Ve volbách v roce

¹⁴⁴ Za ČSR byl schválen pouze vládou, zákonodárným sborem nebyl nikdy projednán.

¹⁴⁵ MODUS VIVENDI. Úmluva mezi republikou československou a Svatou stolicí sjednaná v lednu 1928 <<http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/modus.htm>>

¹⁴⁶ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.*, s. 699-700.

¹⁴⁷ FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848-2005*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 183.

1920 kandidovala společně se Slovenskou ľudovou stranou vedenou Andrejem Hlinkou (1864-1938) a společně získaly 11,3 % hlasů z celé republiky. Největšího úspěchu pak tyto strany dosáhly v parlamentních volbách roku 1925, kterých se však účastnily odděleně. ČSL tehdy získala 9,75 % hlasů v celorepublikovém výsledku. Hlinkova Slovenská ľudová strana pak na samotném Slovensku získala vítězných 34,41 % ze zde odevzdaných hlasů, celorepublikově pak tento výsledek přinesl 6,9 %¹⁴⁸. Parlamentní volby v roce 1929 přinesly zmíněným stranám výsledek zhruba o 1 procentní bod nižší, tj. 8,4 % resp. 5,8 %. V posledních předválečných volbách v roce 1935 pak lidovci získali 7,48 %, ľudová strana se účastnila voleb jako součást tzv. Autonomistického bloku, který získal 6,86 %. Vzhledem k poměru katolického vyznání v ČSR, kde se stále většina obyvatelstva hlásila ke katolické církvi, je evidentní, že katolíci se nacházeli mezi členy a elektorátem i jiných politických stran, případně, že náboženské vyznání nebylo určujícím důvodem jejich volby.

Československá strana lidová se pravidelně účastnila vládních koalic a měla své ministry ve vládách agrárníka Antonína Švehly (1873-1933) a dalších agrárníků. Je dobré zmínit, že i mezi německými stranami existovala katolicky orientovaná politická uskupení, jako např. Deutsche christlich-soziale Volkspartei, která měla své zástupce i ve třetí Švehlově vládě.

Doba po vzniku československého státu byla obdobím, kdy byla katolická církev ve veřejném prostoru v defenzívě. Z politického pohledu to bylo nelehké období, kdy se křesťansky orientované politické strany snažily na půdě parlamentu v zápasu politických stran bránit útokům ze strany protikatolicky orientovaných politiků a stran, které chtěly vliv církve na společnost minimalizovat. Zájmem lidové strany v politice bylo nabídnout co nejširšímu okruhu voličů naplnění jejich potřeb na principu solidarity i spravedlnosti cestou uplatňování křesťanské lásky k bližnímu.¹⁴⁹ Sama se však nevyhnula krizím a rozkladným tlakům.¹⁵⁰ Vůdčí osobností meziválečné ČSL byl Jan Šrámek (1870-1956) reprezentující sociální proud v křesťanské politice. Tento původem moravský kněz vstoupil do politiky již na konci 19. století, kdy v roce 1899 založil Křesťanskosociální

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 165 a 498.

¹⁴⁹ FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848-2005*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 229.

¹⁵⁰ Roku 1924 se odštěpil od ČSL Svaz otčin domkářů a maloročníků v čele s A. Kaderkou, který prosazoval tvrdší provedení pozemkové reformy oproti vedení ČSL, které církevní majetek před reformou bránilo. V říjnu 1929 pak stranu opustila brněnská část křesťansko-sociální ústředny (odborů), která nesouhlasila s politikou vedení strany, kterou považovala za málo sociální.

stranu, která se později sloučila s dalšími do budoucí Československé strany lidové. Byl mistrem politického kompromisu a schopnosti se dohodnout s ostatními politickými partnery. Vždy se držel demokratických principů, v čemž pokračoval i v emigraci během 2. světové války, kdy působil jako předseda exilové československé vlády.¹⁵¹

Dalším z významných politiků lidové strany byl Mořic Hruban (1862-1945), zakladatel konzervativní Katolickónárodní strany, která se v roce 1919 včlenila do nově vzniklé Československé strany lidové, ve které však převážil směr Šrámkovy křesťanskosociální orientace. Hruban pak v období první republiky působil na reprezentativních pozicích, zejména v Národním shromáždění.¹⁵²

Mezi významné tváře lidové strany patřil také kněz Bohumil Stašek (1886-1948), úspěšný organizátor politického a kulturního života, vynikající řečník a zakladatel nakladatelství Vyšehrad.

V druhé nejvýznamnější katolické straně meziválečného Československa – Hlinkově Slovenské ľudové straně musím zmínit známou osobu kněze Andreje Hlinky (1864-1938), který už v době monarchie neúnavně bojoval za slovenský národ a jeho postavení. Zcela mu ale chyběla Šrámkova schopnost hledat kompromis. Jeho ľudová strana se nejprve s větší lidovou stranou spojila, aby se s ní brzy rozešla (v roce 1921),¹⁵³ čímž oslabila sílu katolických stran v ČSR. V pozdějším období pak vystupoval jako obhájce práv Slováků a jejich autonomie v rámci ČSR. Mezi výrazné osobnosti ľudové strany pak patřil také kněz Jozef Tiso (1887-1947), působící jako poslanec i ministr vlády agrárníka Františka Udržala (1866-1938). V kritické době března 1939 pak podlehl tlaku ze strany Adolfa Hitlera a postavil se do čela samostatné Slovenské republiky, vazalského státu nacistické říše a prováděl na Slovensku politiku požadovanou Němci, za což skončil po válce na popravišti.¹⁵⁴

¹⁵¹ ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin*, s. 64 a dále

¹⁵² Tamtéž, s. 66.

¹⁵³ FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848-2005*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 227.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 60.

4. Postoje a politika KSČ vůči církvím a náboženství ve světle dobového stranického tisku

V období první československé republiky hrál ve veřejném životě významnou roli stranický tisk. Pomocí svých novin působily jednotlivé politické strany na svou členskou základnu i na širokou veřejnost. V případě KSČ plnilo tuto roli *Rudé právo* s podtitulkem *Ústřední orgán Komunistické strany Československa (sekce III. komunistické internacionály)*. *Rudé právo* bylo deníkem, vycházelo ráno a velmi často i večer v podobě večerníku. Přinášelo aktuální informace z domova i ze světa a komentáře k aktuálnímu politickému dění. S ideologickými agitačně propagačními články se setkáváme častěji v periodiku *Proletkult, týdeníku Komunistické strany Československa pro proletářskou kulturu*. *Proletkult* byl periodikem, které otiskovalo různé literární útvary, básně, povídky, ale působil na čtenáře také osvětově a ideologicky a jeho vydávání měla na starosti stejnojmenná kulturní organizace komunistické strany založená už v červnu 1921 s tím, že založení samotné komunistické strany je již jen otázka času¹⁵⁵. Jejím záměrem bylo provádět širokou osvětu v oblasti vědy, tělovýchovy, umění a vzdělávání. Vůdčí osobností této organizace byl Stanislav Kostka Neumann (1875-1947) a *Proletkult* vycházel jako nástupce původního levicového časopisu *Červen* sloučeného s časopisem *Komunista*. Nově měl být *Proletkult* organizačně součástí komunistické strany, čímž mělo dojít k centralizaci a užšímu propojení s vedením strany. Samotným vedením strany byl ale *Proletkult* často kritizován zejména kvůli formě, byl označován za elitářský, příliš teoretický, intelektuálský, nevyhovující potřebám obyčejných komunistů. V roce 1924 bylo vydávání *Proletkultu* ukončeno, byl sloučen s časopisy *Komunismus* a *Agitátor* do nového periodika s názvem *Komunistická revue*.¹⁵⁶

V následující části je vzhledem k rozsahu práce uveden rozbor pouze reprezentativního vzorku článků ze stranického tisku zejména v exponovaných obdobích, kdy se aktuální politická situace věnovala otázkám postavení církví v ČSR či článků zajímavých svým předmětem zájmu či úhlem pohledu (např. postojů sympatizantů či řadových členů strany a jejich osobních zkušeností a názorů).

¹⁵⁵ CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939*, s. 73.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 80.

4.1. Články ideologické

Zatímco ostatní československé politické strany otázku náboženství buď nijak zásadně neřešily, nebo prošly vývojem, kdy nejprve prosazovaly odluku církve od státu a posléze považovaly náboženství za věc soukromou, o nějakém vývoji a proměnách názorů a vztahu komunistické strany k náboženství a církvím hovořit v období první československé republiky nemůžeme. Postoj KSČ k náboženství můžeme sledovat na stranách stranického tisku, kde se ne sice často, přesto objevovaly články ideologického charakteru, které měly objasňovat postoj komunistů k náboženství a formovat čtenáře k třídnímu uvědomění a tím i k odmítnutí náboženství. Chtěl bych poukázat, že kromě samotného postoje k náboženství je vhodné si všimnout i slovníku a způsobu vyjadřování autorů. Nezřídka jde totiž o formulace velmi nepřátelské, nenávislné a opovrhující, které dle mého názoru měly záměrně působit na emoce a ovlivnit tak postoje a chování čtenářů.

Všechny články ve stranickém tisku, které se věnují otázce náboženství, jsou v podstatě velmi podobného druhu. Vždy vychází ze základního ideologického východiska KSČ – marxismu, případně doplněného o Leninovy myšlenky. Na náboženství je tedy v tomto duchu vždy nahlíženo jako na opium lidstva, které má konejšit utlačované dělnické vrstvy a bránit jim v jejich revolučním úsilí o svržení vládnoucí buržoazní třídy. Zatímco o taktice a způsobu vedení třídního boje ve sledovaném období se v KSČ či v Kominterně vedla diskuze, o postoji k náboženství se žádná diskuze nevedla. Marxistický postoj k náboženství byl přijímán zcela nekriticky a za správný byl považován pouze takový postoj a názor, který z něj vycházel. Jediné, o čem se diskuze vedla, byla otázka, jak vést protináboženskou agitaci, aby úspěšně splnila svůj cíl.¹⁵⁷ Komunisté byli přesvědčeni, že vývoj, který předpokládají, je nutný, vědecky podložený, nezvratitelný.

Stranický čtrnáctideník Proletkult, který dostal za úkol pozvednout úroveň ideologického uvědomění členské základny KSČ i dalších čtenářů, otiskoval od svého založení různé propagandistické příspěvky, mezi kterými nalezneme i články věnované otázce náboženství a církví a jejich úloze v dějinách z marxistického pohledu.

Komunistický názor na smysl náboženství v dějinách lidstva ve svém článku *Měšťácké a maloměšťácké náboženství* vzorově ukazuje autor článku Jindřich Eildermann: „Církevní zjevené náboženství vyjadřovalo brutální feudální stanovisko třídní

¹⁵⁷ Viz str. 52.

s absolutistickou vládychtivostí. Zjevení, diktát z jiného nepochopitelného a nezbadatelného světa, jest v pravdě t. j. konec konců diktátem lstné, vykořisťovatelské třídní vůle. Současně však křesťanství svým příkladem všeobecné lásky člověka k člověku dostupuje k překlenutí třídních rozporů. Usiluje tím zmírniti vzdor potlačených lidových vrstev... Křesťanství, jeden z nejznamenitějších to prostředků feudalismu k ovládnutí lidu, přešlo tedy do služeb velké buržoasie jako náboženství od velkokapitálu protěžované a propagované a obzvláště zdůrazňován byl jeho pacifistický ráz... Proletariát byl narkotizován pohádkou o nebi a když mu jako Samsonovi vlasy ustříhali, oči oslepili, zapřáhli jej s potupným výsměchem do pekelného žentouru... Marx nespokojuje se tedy nijak s tím, aby náboženství považoval za soukromou věc, avšak přeje si zaujmouti k němu rozhodné stanovisko... Marx náboženství pokládal za „zcela podřadnou rekvizitu měšťáckého myšlení“, jež „zmizí sama sebou se zánikem měšťácké společnosti.“¹⁵⁸

V naprosto stejném duchu pak o náboženství mluví i přednáška *Náboženství a marxism* z Komunistické školy otištěná v *Proletkultu* na vánoce 27. prosince 1922 na první straně. Kromě ideologického odsouzení náboženství je v ní zajímavý úvod, kde je uvedeno srovnání postoje k náboženství mezi sociálně demokratickou stranou a komunistickou stranou. Uvádí se, že zatímco v sociální demokracii je náboženství vnímáno jako věc soukromá a příslušníkům strany je ponecháno na vůli, jaké stanovisko k náboženství zaujmají, komunisté musí svůj postoj odvodit z postoje Marxova, jehož učení je teoretickým základem strany. Na konci článku došel autor k již známým závěrům:

*Člověk dělá náboženství, náboženství nedělá člověka. Náboženství je opium lidu. Zrušení náboženství, jakožto illusorního štěstí lidu, je požadavkem, aby vzdal se stavu, který potřebuje illusi. Kritika náboženství je tedy vlastně kritikou slzavého údolí, jehož svatozáří je náboženství.*¹⁵⁹

Ve stejném čísle se pak objevuje v rubrice *Poznámky* kritika směrem k sociálním demokratům, kteří se prý po odchodu od církve římské sbližují s českobratrskou církví evangelickou a tím opouští skutečnou revoluční cestu a přidávají se na stranu reakce. Komunista, podle názoru autora, může stát pouze na stanovisku, že náboženství je opium lidstva.¹⁶⁰

¹⁵⁸ EILDERMANN, Jindřich. Měšťácké a maloměšťácké náboženství. *Proletkult* 1922, 13. 12., roč. 1, č. 19 (45), s. 307-309.

¹⁵⁹ SKALÁK, Josef. Náboženství a marxism. *Proletkult* 1922, 27. 12., roč. 1, č. 19 (45), s. 337-340.

¹⁶⁰ Sociální demokracie a náboženství. *Proletkult* 1922, 27. 12., roč. 1, č. 19 (45), s. 351-352.

Podle komunistických ideologů tehdejší doby role náboženství ve společnosti na počátku 20. let 20. století už rychle upadala. Domníval se tak alespoň autor článku *Nová epocha*, otisknutého *Proletkultem* v srpnu 1922. Patří minulosti, případně k dosud vládnoucí buržoazní třídě, která jej využívá:

Náboženství odumřelo nejen v srdci lidstva jako činitel ethický, nýbrž i v rozumu lidstva jako organisátor kulturní nadstavby. Světová válka, v níž náboženství vůbec nehrálo úlohy, leda u polodivošských žvlů muslimského světa, byla toho nejlepší důkaz. Jednotlivci skutečně náboženští jsou stále řidiči a řidiči. „Koníčkem“ je náboženství již jen lidem slabomyslným nebo popleteným. Pro jiné je vysokou hrou intelektuální, aby dokázali svou akrobatickou duchaplnost (Chesterton). Často zvrhuje se v pověru spiritistickou a okultistickou... Náboženské strany politické, strany klerikální, jsou výdělečné podniky... Náboženství je dnes buď zástěrkou spekulace, tudíž pokrytectvím, nebo – pro jakousi menšinu omezených lidí – opiem.¹⁶¹

Nezřídka se v periodiku *Proletkult* setkáváme s pohledy do budoucnosti. V článku *Komunism a ideály humanitní* se mimo jiné dočteme, jak bude vypadat život pracujících, až dojde k odstranění kapitalistického hospodářského systému a bude budována socialistická společnost, ve které nebude muset dělník věnovat veškerý čas práci, aby se vůbec uživil, ale bude mít i svůj volný čas:

Pracující lid užije volného času, aby se vzdělával. Každý bude číst dobré knihy, poslouchati dobrou hudbu, obdivovati se mistrovským dílům výtvarného umění, každý si přisvojí poklady moudrosti a krásy, jež byly dosud nepřístupné. „Socialismus jest vlastně jeden jediný velký ústav vzdělávací“ (W. Liebknecht).¹⁶²

Přesvědčení, že dělník v socialistické společnosti nebude toužit po ničem jiném než po studiu a kvalitní kultuře je obdivuhodně optimistické.

Velmi kriticky se týdeník *Proletkult* vyjadřoval k politikům tehdejší doby, kteří sice vystupují proti klerikalismu a nadvládě Říma, ale hájí samotné křesťanství jako čisté náboženství. Příkladem politika, který byl odsuzován, je Václav Klofáč:

Náboženská fráze ve své pokrokové, protiklerikální, volnomyšlenkářské podobě, berouc tak často „čisté“ náboženství v ochranu proti klerikalismu, papežství, teologii, pověře, matouc a korumpujíc lidové vrstvy napolo již uvědomělé a přicházející k poznání pravé skutečnosti, je mnohem nebezpečnější než skutečné náboženské citění požívačů

¹⁶¹ LOKALIDES. *Nová epocha. Proletkult* 1922, 2. 8., roč. 1, č. 1 (27), s. 1-4.

¹⁶² FOGARASI, Béla. *Komunism a ideály humanitní. Proletkult* 1922, 15. 2., roč. 1, č. 6, s. 91-92.

opia, kteří tímto způsobem ozlacují si svou vlastní bídu nebo bídu světa, neschopní dopátrati se jejich pravých příčin...Antiklerikální fráze je kompromis s náboženstvím, který boj s náboženstvím znesnadňuje a maří...Takových ideových nebo citových kompromisů s náboženstvím dopouštět se nemůžeme. Nám zůstane každé náboženství ve všech svých podobách ideových i organizačních opiovým přípravkem těch, kdož sami sebe nebo jiné chtějí oklamati o pravé podobě skutečnosti, kdož sobě nebo druhým přikrašlují okovy, místo aby se sami vzchopili a druhé nabádali k rozdrčení okovů. My komunisté, chtějící býti důslední, museli jsme „kritiku nebes proměnit v kritiku země, kritiku náboženství v kritiku práva, kritiku theologie v kritiku politiky“. A podle toho jest nám vésti přímý nebo nepřímý boj s náboženstvím, hledati správnou posici k vrstvám nábožensky lhostejným nebo nábožensky zatíženým... Protináboženské stanovisko, potírající protiklerikální ideologii, patří k třídní výchově komunistické...Náboženství je opium: s lidmi, které je požívají z potřeby, nutno jednati jako s nemocnými; proti lidem však, kteří jím přímo nebo chtějí korumpovati masy, dlužno pevně postaviti jako hráz naše důsledné protináboženské stanovisko komunistické.¹⁶³

Podobně také v článku *Je náboženství věcí soukromou nebo není*, nedozvídáme se nic nového. Autoři kritizují ostatní strany, že sice bojovaly proti klerikalismu, některé i proti náboženství (Volná myšlenka), ale nenabídly místo náboženství lidu nic nového, to nabízí pouze Komunistická strana. Dále se v článku vyrovnávají s brožurkou jistého soudruha Eduarda Vídeňského, který si dovolil prohlásit náboženství za věc soukromou. Autoři důrazně upozorňují, že tomu tak není, odkazují se na Marxe a upozorňují, že nelze trpět rozdílné názory v tak zásadní věci:

Náboženství nemůže býti soukromou věcí pro komunisty. Komunistická strana setrvává na světovém názoru Marxovu, na marxismu, který naprosto vylučuje jakýkoliv zásah boha do dějin lidských a tím i každé náboženství. Po této stránce musíme neochvějně požadovati na každém členu komunistické strany, aby zachoval marxistický směr ve všech svých názorech, ale zase musíme se dostatečně postarati o to, aby marxistický názor světový byl každému členu komunistické strany znám.¹⁶⁴

Proletkult se neomezoval na pouhou kritiku náboženství, ale neúnavně se věnoval radám a pokynům, jak vést, vzdělávat a formovat proletariát i celou společnost pro komunistické myšlenky.

¹⁶³ POUPA, Jan. Náboženství jest opium. *Proletkult* 1923, 27. 6., roč. 2, č. 22, s. 348-350.

¹⁶⁴ Je náboženství soukromou věcí nebo není? *Proletkult* 1923, 11. 7., roč. 2, č. 24, s. 369-374.

*Theorie se stává hmotnou mocí, uchvátí-li široké vrstvy... politický boj proletariátu musí být doplněn bojem ideologickým (kulturním).*¹⁶⁵ Zde autor kritizuje vlastní práci komunistické strany. Výchova musí probíhat od základů, od pochopení ekonomických vztahů, na kterých je náboženství závislé.

Zajímavé je, že komunisté považovali boj proti náboženství jako problém, který potřeba řešit především v ideologické práci s ženami:

*Mluvíme-li o uvědomovací činnosti mezi ženami, musíme si být vědomi, že chceme-li získati ženy dělníků a maloročníků pro organisovaný třídní boj, musíme vésti intenzivní protiklerikální propagandu.*¹⁶⁶

V dubnu roku 1926 otiskla *Komunistická revue* několik článků s tématem náboženství a komunismus. První z nich se opět věnoval diskuzi, která v té době probíhala v českých i německých sociálně demokratických stranách a to sice ohledně poměru těchto stran k náboženskému vyznání svých členů, kdy sociálně demokratické strany české i německé vycházely z principu, že náboženství mělo být věcí soukromou. Takto tomu ale u komunistické strany být podle autora článku nemůže. Autor hodnotí přístup sociální demokracie jako odklon od marxistického učení a revizi původního programu. Přizpůsobování se společenským poměrům s sebou přináší i změnu postoje k náboženství. „*Kdežto nám komunistům jedná se právě tak o zničení státu jako o zničení církve jakožto organisace, neběží dnes sociální demokracii o zničení, nýbrž o reformu, evoluci státu, a ne o zničení, nýbrž reformu evoluce církve.*“ Na druhou stranu autor kritizuje i postup anarchistických a volnomyšlenkářských organizací, které sice bojují proti náboženství, ale jejich postup je chybný, protože podle autora musí základ vycházet v třídním uvědomění proletariátu. Teprve pak může být boj proti náboženství úspěšný. Autor dochází k názoru, že první a základní úkol je v odstranění rozdělení společnosti na třídy, s tím pak dojde k odstranění náboženství. Protináboženskou politiku nelze podle jeho závěrů provádět bez souvislosti s politickými a ekonomickými otázkami.¹⁶⁷

V rámci této diskuze přetiskla redakce *Komunistické revue* Leninův článek *Socialismus a náboženství* s úvodním vyjádřením Artura Pollaka, který uvádí, že článek byl sice napsán o 20 let dříve, ale to nic nemění na správnosti postojů, které jsou v něm vyjádřeny. Dále autor předmluvy upozorňuje, že někteří komunisté by mohli v současné

¹⁶⁵ JUNIUS. Třídní výchova proletariátu. *Proletkult* 1923, 14. 3., roč. 2, č. 7, s. 98-101.

¹⁶⁶ Sjezd strany a V. kongres Komunistické internacionály (Příspěvek k predsjezdové diskusi.). *Komunistická revue* 1926, roč. III., s. 366.

¹⁶⁷ GRÜNWARD, L. K náboženské otázce. *Komunistická revue* 1926, 1. 3., roč. III. (V), č. 5, s. 171.

situaci zastávat stanovisko, že stačí náboženskou víru odsunout do soukromé oblasti a bojovat pouze proti klerikalismu. Takový postoj ale autor předmluvy odmítá. Správný komunista musí podle něj stát za Leninovým stanoviskem, které označuje náboženství za opium lidstva, jehož jediným úkolem je „učit pokoře a trpělivosti v žití vezdejší, nabízejíc mu velmi laciné ospravedlnění veškerého jeho vykořisťovatelského živobytí a kupčíc poukázkami na blažený život v nebi za levný peníz... Náš program je celý založen na vědeckém, a to, přesně vzato, materialistickém světovém názoru... Naše propaganda zahrnuje nezbytně i propagandu bezvěrectví...¹⁶⁸ Protináboženská propaganda se ale musí vést pouze jako součást celkového třídního boje, jinak nemůže být úspěšná.

Poté, co se uklidnila situace po tzv. Marmaggiho aféře¹⁶⁹, se v komunistickém tisku ve druhé polovině 20. let s proticírkevními články a výpady příliš často nesetkáváme. S nástupem nových proticírkevních opatření v Sovětském svazu na přelomu let 1929 a 1930, na které reagoval papež, přichází naopak doba ostrých proticírkevních útoků v komunistickém tisku, kdy se prakticky žádný článek, který se nějakým způsobem týká církve či náboženství neobejde bez ostrých prohlášení a nenávistných útoků.

Veřejný dopis papeže Pia XI. kardinálovi B. Pompilimu, kterým odsoudil nové pronásledování církve v Rusku a ve kterém papež vyjádřil soucit s ruským lidem a označil komunismus za bezbožecký,¹⁷⁰ se neobešel bez reakce v *Rudém právu*. Článek s nadpisem *Papež vyzývá kapitalistický svět ke křížácké výpravě proti SSSR* nejprve uvádí různé snahy kapitalistických států o omezení obchodu se SSSR a následně přináší informaci o papežově vystoupení. Hodnotící závěr je v tradičním duchu:

„Od dob, kdy římscí císařové uznali křesťanství, papežové stali se nejvěrnějšími oporami trůnů a bohatých. Katolická církev udržovala lid v nejkrutější porobě (bez vůle boží ani vlas nepadne – plat' císaři, co je císařovo, co je božího, bohu!). V Sovětském svazu dohrála církev (pravoslavná) svoji úlohu, protože s vyřízeným kapitalismem byla vyřízena i jeho opora, církev. Likvidace náboženství ve SSSR byla a jest logickou nutností.“ Závěr článku končí bojovně: „Vyřídíme si to s papežem a pobělohorskými vrahy a lupiči!“, který začíná prohlášením, že: „papež rozsel vítr, aby klidil bouři,“ je ve svém konci odstraněn cenzurním zásahem.¹⁷¹ Dá se ale předpokládat, že musel být ještě ostřejšího charakteru, než standardní výzvy k proticírkevnímu boji.

¹⁶⁸ LENIN. Socialismus a náboženství. *Komunistická revue* 1926, 15. 4., roč III. (V.), č. 8, s. 289-293.

¹⁶⁹ Viz s. 37.

¹⁷⁰ Viz s. 26.

¹⁷¹ Papež vyzývá kapitalistický svět ke křížácké výpravě proti SSSR. *Rudé právo* 1930, 12. 2., roč. XI., č. 37, s. 2.

K samotnému nařčení, že v sovětském Rusku dochází k pronásledování církve, se zajímavým způsobem vyjadřuje jiný článek o den později:

„A zatím v Sovětském svazu není žádného pronásledování pro náboženské přesvědčení. Rykov mohl proto s celým důrazem prohlásit, že sovětské zákonodárství zaručuje úplnou volnost a svobodu víry. Ani jeden duchovní nebyl pronásledován za to, že vykonával svůj náboženský nebo církevní úřad. Ovšemže se diktatura proletariátu nemazlila s žádnou pravoslavnou mitrou, která s kontrarevolučními generály kula plány pro návrat carů a velkostatkářů. A nebude se mazlit ani v přítomnosti ani v budoucnosti. Náboženství není v SSSR pronásledováno, protože dohrálo tam svoji úlohu. S odklizením posledních zbytků kapitalismu na území býv. carského Ruska padá jeho ideologická nadstavba a náboženské vyznání. Pracující třída Sovětského svazu se vyzula z dětských střevíců myšlení a nepotřebuje již náboženství jako berly.“¹⁷²

Zajímavě pak působí vyjádření hlavy pravoslavné církve sovětským novinářům, ve kterém vyjadřuje přesvědčení, že v SSSR církev nikdo nepronásleduje a je zde naprostá svoboda církve a naopak se ostře vyjadřuje proti papeži a ostatním církvím na západě.¹⁷³ Toto vyjádření pak bylo přetiskováno komunistickými novinami v řadě zemí.

Ze zajímavých vyjádření v rámci série článků věnovaných nařčení sovětských komunistů z pronásledování církve uvedu alespoň tento: *„Mučednictví pro náboženskou víru, to už je odbytou věcí nejen na kapitalistickém západě, ale zvláště v Sovětském svazu, kde náboženská temnota byla prosvícena Iljičovými žárovkami pro každého posledního mužika viditelnými to důsledky elektrisace a zprůmyslnění Sovětského svazu.“¹⁷⁴*

Rozhořčené reakce dělnických dopisovatelů (tzv. děldopů) a čtenářů na papežovo prohlášení, které *Rudé právo* otiskovalo, plné odhodlání bojovat proti klerikalismu a církvi a s výzvami k vystupování z církve, pak můžeme nalézt na stránkách *Rudého práva* v několika dalších dnech.¹⁷⁵

V březnu a dubnu 1930 pak pokračuje proticírkevní kampaň v *Rudém právu* sérií článků věnovaných náboženství a církvím. Jsou uvedeny podtitulkem *„Papežova imperialistická protisovětská akce odhalila velmi jasně úlohu náboženství a církve v dnešní době“*.¹⁷⁶ Obsahem několika nedělních článků je marxistický výklad původu a

¹⁷² Jesuité, pobělohorské římské stvůry a imperialističtí vůdcové ve válečných štvanicích proti SSSR. *Rudé právo* 1930, 13. 2., roč. XI., č. 38, s. 3.

¹⁷³ Pravoslavný metropolita odhaluje pokrytectví římského papeže. *Rudé právo* 1930, 20. 2., roč. XI., č. 44, str. 2.

¹⁷⁴ Útoky. *Rudé právo* 1930, 21. 2., roč. XI., č. 45, s. 5.

¹⁷⁵ např. Pryč s papežem, pryč s kapitalismem! *Rudé právo* 1930, 18. 2., roč. XI., č. 42, s. 4.

¹⁷⁶ Náboženství a církev jako opora vládnoucí třídy. *Rudé právo* 1930, 30. 3., roč. XI., č. 76, s. 4.

úlohy náboženství v jednotlivých etapách historie lidstva. Nedozvíme se v něm ovšem nic, co by zde již nebylo uvedeno.

Kromě této série ideologických článků nalezneme v těchto nedělních číslech velké množství dalších proticírkevních příspěvků různého druhu. Některé vypočítávají údajné prohřešky různých kněží či církevních osob, jiné obsahují vyjádření (pochopitelně negativní) různých slavných osobností, spisovatelů, myslitelů apod. na adresu církve¹⁷⁷. Nalezneme také řadu komentářů od děldopů (dělnických dopisovatelů), přinášejících „svědectví“ z místa bydliště děldopa, kteří se zřejmě rozhodli předhánět se v popisu toho, jak prohnílá a hrozná církev v místě jejich bydliště je. Proticírkevní kampaň ve stranickém tisku je v této době velmi intenzivní.

Hrubě se do papeže pustila i autorka článku *Cudná manželství* v rubrice *Pracující žena*, který informuje o encyklice papeže Pia XI. *Casti connubii* o křesťanském manželství z 31. prosince 1930. Církev je zde tradičně označena za nástroj světového kapitalismu. Papež prý káže proti potratům a vyhrožuje peklem, ale prý nemá pochopení pro špatnou sociální situaci žen, které se mají samy rozhodovat o tom, jestli dítě na svět přivedou nebo ne. Autorka uvádí řadu zvláštních argumentů, kterými chce očernit papeže. Prý není důvod přivádět na svět děti, které nemají ženy čím nakrmit, proto je potrat rozumnějším řešením. Zvláště pak působí argumentace, proč přivádět na svět děti, které budou živořit a pak se stanou potravou děl ve válkách, ve kterých církev vždy žehnala bojujícím zbraním. Autorka článek zakončuje svým obdivem k Sovětskému svazu, kde se místo kostelů staví nemocnice a školy a ženy se samy mohou rozhodovat, zda dítě na svět přivedou či nikoliv.¹⁷⁸

S osobními zážitky ze Sovětského svazu se v nedělní příloze *Rudého práva* podělili i někteří z dělníků, kteří zemi měli navštívit v létě roku 1931. Jeden nejmenovaný z nich popisuje v článku s názvem *Ze země, kde si můžeme máknout na svaté* svoje zážitky z návštěvy muzea v Minsku, kde si mohli prohlédnout i některé z relikvií, dříve uchovávaných pravoslavnou církví. Jak uvádí, sám se ujistil, že vystavené ostatky, které u sebe měly i popisy života světců, kterým měly patřit, jsou všechno podvody a odborný výklad, kterého se jim dostalo, je ujistil, že ostatky, které byly pečlivě prozkoumány, prokázaly, že světcí určitě nezemřeli smrtí, která byla v příbězích o nich uváděna. Nechybí přesvědčené odsouzení církve.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kdo se změnil? *Rudé právo* 1930, 30. 3., roč. XI., č. 76, s. 4.

¹⁷⁸ *Cudná manželství* *Rudé právo* 1931, 18. 1., roč. XII. č. 15, s. 4.

¹⁷⁹ *Ze země, kde si můžeme máknout na svaté.* *Rudé právo* 1931, 8. 11., roč. XII., č. 58, s. 5.

V podstatě každý článek, který v této době v *Rudém právu* nalezneme a který se jakýmkoliv způsobem dotýká tématu náboženství, případně církví, je plný ideologie, dehonestace a povyšeneckého odsouzení církve a náboženské víry.

Když policejní ředitelství v Praze v červenci 1933 zakázalo činnost Svazu proletářských bezvěrců, přineslo *Rudé právo* výzvu všem dělníkům a dělnicím k hromadnému vystupování z církví. Žádalo též provedení odlučky církve od státu a vyvlastnění církevních statků a dovolávalo se tradic husitského národa, Chelčického i Komenského.¹⁸⁰

Zajímavé zhodnocení dosavadního proticírkevního a protikatolického boje přináší *Komunistická revue* v únoru 1932. Autor zde nejprve obšírně vypočítává všechny možné aktivity, kterými se katolická církev zapojila do veřejného života. Ostře je zde útočeno zejména proti *Katolické akci* jako papežskému nástroji v soudobém politickém životě. Zajímavé je ale konstatování, že výsledky dosavadního protikatolického a proticírkevního boje jsou podle autora velmi bídné a že je nutné se této otázce věnovat mnohem intenzivněji než doposud. Podle autora je potřeba především změnit způsob agitace. Za neúčinnější pro práci s věřícími proletáři považuje neustálé poukazování na bohatství církve, požadavky na zabránění úrody a její využití pro nasycení hladovějících, školní obědy pro děti apod. Jako příklad úspěšného působení v této oblasti obligátně jmenuje Sovětský svaz, kde již prakticky došlo k likvidaci náboženství, což dává naději i českým komunistům, že bude možné zlikvidovat náboženství i v naší republice. Jako základní předpoklad tohoto kroku je ovšem potřeba změny hospodářské základny, čímž se podkope dosavadní společenská nadstavba. Neúspěchy na tomto poli svaluje autor na české socialistické hnutí, které náboženské víře proletariátu v minulosti nevěnovalo dostatečnou pozornost.¹⁸¹

Otázce vztahu křesťanství a komunismu se věnovali i autoři křesťansky orientovaní. Příkladem zajímavého pohledu na vztah obou názorových směrů je spis *Fragmenty*.¹⁸² Autor zde uvádí, že prvotní křesťanská církev, jak je popisována ve Skutcích apoštolských, může leckomu připadat podobna zřízení komunistickému, ale je zde zásadní rozdíl. Křesťané byli věřící, komunisté věřící nejsou a celý svůj život soustřeďují

¹⁸⁰ Dělníci a dělnice! Veškeré pokrokové a proletářské veřejnosti. *Rudé právo* 1933, 30. 7., roč. 1933, č. 174, s. 1.

¹⁸¹ GRÜNWARD, L. Problémy protiklerikálního a protináboženského boje v ČSR. *Komunistická revue* 1932, únor-březen, roč. VII., č. 2-3, s. 66-74.

¹⁸² ŽÁK, Emanuel. *Fragmenty – sbírka úvah na jednotlivé doby a dny roční*. 1. vydání. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1924, s. 510.

na tento život pozemský, kdežto křesťané směřují k životu věčnému. Zajímavá je i zmínka o tehdejší Rusku, kde podle autora na základě hodnověrných zpráv řadí hlad mezi obyčejným obyvatelstvem, kdežto bolševická elita žije v dostatku všeho. Jaký to rozdíl oproti *Rudému právu*, které velmi často popisovalo život v Rusku v nádherných barvách¹⁸³. O možnosti realizace komunistických ideálů autor vůbec pochybuje, není to v povaze člověka. Bojuje se prý pouze o kapitál, a jakmile ho komunista dostane od buržoy, stane se jím sám. Osobně se domnívám, že se tato předpověď potvrdila v případě naší země v 2. polovině 20. století beze zbytku. Komunistická strana tvořila v řadě případů vládnoucí elitu, požívající to nejlepší, co bylo k mání, nezřídka i západní zboží, které naše hospodářství nebylo schopno vyprodukovat.

Již bylo řečeno, že *Proletkult* byl periodikem, které kromě ideologických článků přinášelo také literární příspěvky různého druhu. Nalezneme zde básně, povídky, divadelní hry, vše od tuzemských, ale i zahraničních levicově smýšlejících autorů. Náboženství a otázka víry se objevuje i v těchto příspěvcích. Ale i zde je přístup k náboženství podobný. Hlavní postava povídky či básně trpí svým sociálním postavením, trápí se, hledá pomoc, občas se obrátí i na kněze, ale je jím zklamán. Rozuzlení následuje v uvědomění si pravdy o světě, v nalezení sebe sama v boji za sociální spravedlnost. Velmi často je toto prohlédnutí o skutečné podstatě světa spojeno s motivy přírody, kde tento člověk nachází klid, zatímco společnost okolo něj je zkažená kapitalistickým vykořisťováním, falešnou měšťáckou morálkou a stejně tak falešnou církví, zpravidla reprezentovanou úlisným, tlustým, odporným či vilným knězem, který se stará jen své blaho.

Shrneme-li závěry článků, které se v komunistickém tisku věnovaly otázce náboženství, můžeme říci, že jsou v podstatě všechny postavené na stejném paradigmatu. Náboženství odsuzují a zaujímají k němu nepřátelský postoj. Na stránkách komunistického tisku není žádný prostor věnovaný polemice. Neprobíhá žádná diskuze s odlišným pohledem na věc. Vše je ostře v duchu marxistického učení a to v otázce náboženství žádnou alternativu nenabízí. Nenajdeme ani žádnou snahu o případné sblížení s křesťansky smýšlejícími osobami, alespoň v otázce sociální, kde by mohl být viděn styčný bod obou skupin. Cheneaux uvádí, že v meziválečném období byla část

¹⁸³ O falešném popisování situace v SSSR ze strany českých intelektuálů viz: ŠIMOVÁ, Kateřina. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. První vydání. Praha: Prostor, 2011.

církve přímo okouzlena komunistickým učením. Český komunistický tisk nic takového nechce vidět, naopak pravidelně upozorňuje, že spolupráce v tomto duchu je nežádoucí.

4.2. Články politické a praktické kroky komunistické strany v záležitostech týkajících se náboženství a církví

V podobném duchu, v jakém se nesou ideologické články proti náboženství, byly realizovány i konkrétní politické kroky Komunistické strany Československa, o kterých informovalo na svých stránkách *Rudé právo*.

Ve středu 18. května 1921 vyšlo *Rudé právo* s titulkem *Jsme komunisty! Naše cesta a náš cíl*, s otištěným referátem Bohumíra Šmerala. Pod záhlavím *Rudé právo* se nově objevil také dovětek *Ústřední orgán československé strany komunistické*. Je to první číslo po sjezdu, na kterém se oddělila levicovější část Československé sociálně demokratické strany dělnické a utvořila novou stranu. B. Šmeral v něm především vysvětlil odlišnou cestu, kterou vznikla KSČ oproti komunistickým stranám v okolních zemích. Předložil hlavní úkoly strany pro nejbližší období. Církevní politice se v referátu nevěnoval vůbec. Jedinou zmínkou ohledně náboženství je výzva k citlivosti k náboženské víře lidu:

„Proti chudým lidem, třeba zatím politicky stáli proti nám, v našich poměrech se osvědčuje taktika klidného vysvětlování, snášenlivosti a trpělivosti. Šetřme národních citů dělníků, dosud národněsocialisticky organizovaných. Nedotýkejme se nešetrně náboženského cítění chudých lidí na Slovensku. Dnes není největším nepřítelem náboženská iluze, dnes jediným nepřítelem jest vyznání mamonismu, velký kapitál, velkostatkáři, velkofabrikanti, velkokeřasové, velkobanky a proti těmto musí právě komunistická strana řaditi všechny chudé lidi bez ohledu na odlišnosti dnes podružné do jedné fronty!... Ale jako žádná oběť a utrpení, tak také žádné zklamání v jednotlivcích i případně celých skupinách, neotřese naší vírou v ideu, kterou jednou uznali jsme za správnou. Komunism jest vědeckým výrazem daného stavu dějinného vývoje, on jest současně novým náboženstvím chudých... Jsme víc než politická strana. Jsme předvoj nového života. Tvoříce nové poměry, chceme tvořiti také nové lidi.“¹⁸⁴

Jako hlavní úkol pro nejbližší budoucnost vidí organizaci a ideovou propagandu tiskem. Té se Komunistická strana věnovala intenzívně. Např. vydáváním publikací. V září roku 1924 vydali komunisté brožuru R. G. Ingersolla *O bibli, bájích a zázracích*, která však byla zkonfiskována. Ostrou interpelaci proti ministrovi vnitra pronesli

¹⁸⁴ ŠMERAL, Bohumír. Jsme komunisty! Naše cesta a cíl. *Rudé právo* 1921, 18. 5., roč. 2, č. 114, s. 5.

komunističtí poslanci v čele s Josefem Skalákem, ve které se tázali ministra, zda chce opravdu hájit knihu, na které nenechal nit' suchou a označil ji za největší zlo.¹⁸⁵

Zásadní diskuze o vztahu státu a církvi, tedy otázka odluky církvi od státu proběhla krátce po vzniku Československé republiky a vrcholila před přijetím nové ústavy ČSR roku 1920, do které se počítalo s ustanovením o rozluce. Tato debata však probíhala ještě před vznikem samostatné Komunistické strany, jejíž budoucí členové v té době patřili do sociální demokracie. Samotná odluka církve od státu pak uvázla na mrtvém bodě, komunisty však byla později při každé vhodné příležitosti připomínána jako nesplněný závazek socialistických stran. Např. při projednávání platů státních zaměstnanců ve sněmovně v prosinci 1924, kdy komunisté kritizovali vládní sociální demokracii, která ve vládě společně s lidovci nevedla oproti požadavkům své členské základny dostatečnou snahu o odluku a schvalovala peníze z veřejných rozpočtů na podporu církvi.¹⁸⁶

Jako otevřenou výzvu k boji označili komunisté ve svém tisku předcítání pastýřského listu slovenských biskupů na Vánoce roku 1924, ve kterém slovenští biskupové vyzývali k volbě Slovenské ľudové strany a ti, kteří jsou členy socialistických stran či strany komunistické, budou považováni za odpadlíky a budou jim odepřeny svátosti, o které, jak napsalo *Rudé právo*, členové strany stejně nestojí.¹⁸⁷ To je ale otázka. Jak totiž bylo uvedeno dříve,¹⁸⁸ na Slovensku byla situace jiná než v českých zemích a velká část členů komunistické strany se k církvi hlásila, což si ovšem sama KSČ uvědomovala:

„Tato klerikální agitace jest možná jen v primitivních poměrech slovenských, kde proletariát si sice již plně uvědomuje svou třídní příslušnost a z valné části se šikuje v komunistických úderných oddílech, ale kde se posud ve svém celku nedovedl zbaviti náboženských tradic, které jsou u něho více než náboženstvím pouhým mravem a zvyky, kterými minulá generace žily.“¹⁸⁹

Komunistická strana se tohoto boje podle *Rudého práva* nelekala. Naopak, v tomto boji pak bude podle komunistického tisku náboženské ohlupování lidu potíráno. Církve budou odhaleny jako politické organizace panujících tříd a dělnictvo se s nimi vypořádá.

Zajímavý postoj vyjádřila komunistická strana v otázce zrušení některých církevních svátků, které se projednávalo na půdě parlamentu v březnu 1925. Proti samotnému

¹⁸⁵ SKALÁK, Josef. O bibli. *Rudé právo* 1924, 18. 12. roč. V., č. 291, s. 2.

¹⁸⁶ Kdo provede odluku? *Rudé právo* 1924, 18. 12., roč. V., č. 291, s. 1.

¹⁸⁷ Katoličtí biskupové zahajují volební a kulturní boj. *Rudé právo* 1924, 29. 12., roč. V, č. 297, s. 1.

¹⁸⁸ Viz s. 29.

¹⁸⁹ Různé zprávy. *Rudé právo* 1924, 31. 12. roč. V, č. 304, s. 5.

zrušení komunističtí poslanci pochopitelně nic nenamítali, ale poukazovali na fakt, že tím přijdou dělníci o placené volno a sníží se jim tedy počet dní určených k odpočinku.¹⁹⁰

6. července 1925 si Československo připomínalo 510. výročí upálení Jana Husa. K tomuto výročí vyšel v *Rudém právu* na úvodní straně článek *Hus*¹⁹¹. Najdeme v něm v zásadě podobný přístup k této postavě, jaký se pak objevoval po roce 1948 v učebnicích dějepisu. Mistr Jan Hus je zde oceňován především pro svůj pevný postoj. Jako náboženský reformátor prý patří minulosti, ovšem čeho si komunisté musí cenit, je Hus jako představitel sociálního boje. Úlohu bojovníka za pravdu pak komunisté v článku berou sami na sebe.¹⁹²

V podobném duchu se nese článek k Husovu výročí otištěný v červenci 1926, ve kterém se komunisté hlásí k odkazu táboritů a obviňují z pokrytectví poslance, kteří nedlouho před státním svátkem schválili kongruový zákon a tím darovali římské církvi stamiliony ze státního rozpočtu a následně na veřejných shromážděních konaných k uctění Husovy památky přísahali zachovávat jeho odkaz.¹⁹³ Podobného odsouzení se dostalo i historikovi Josefu Pekařovi (1870-1937). *Rudé právo* označilo jeho knihu *Jan Žižka* za buržoazní překroucení skutečné podstaty husitské revoluce, kterou ostatně nepochopil ani sám František Palacký (1798-1876).¹⁹⁴ Po nástupu nacismu v Německu (na stranách *Rudého práva* je označován za fašistický režim) dostal Husův odkaz novou aktualizaci. Fašistický režim je zde ztotožněn se středověkým feudalismem a místo Husa jsou nyní obětí komunisté a socialisté.¹⁹⁵

Na rozdíl od Jana Husa se sv. Václav jako další významná postava národních dějin nedočkal ani částečného uznání ze strany komunistů. Oslavy milénia jsou popisovány jako maloměšťácká paráda, která má pouze posílit buržoazii a kapitalismus proti dělníkům.¹⁹⁶

¹⁹⁰ Všechno dělnictvo zemědělské i průmyslové má býti připraveno o dvanáct dnů placené dovolené. *Rudé právo* 1925, 6. 3., roč. VI., č. 53, s. 2.

¹⁹¹ Hus. *Rudé právo* 1925, 5. 7., roč. VI., č. 156, s. 1.

¹⁹² Podobně jako Jan Hus byl v *Rudém právu* oceněn i Jan Želivský. U příležitosti 500. výročí jeho úmrtí otisklo *Rudé právo* článek, ve kterém je oceňován jeho skromný život, fanatická čistota duše, přímočaré názory a osobní statečnost. V článku se rovněž dočteme, že za jeho smrt nesou vinu umírnění husité, kteří odmítli jít radikální cestou a usilovali o klid, který jim umožnil věnovat se obchodování. Celý článek je aktualizován na tehdejší politickou situaci, je kritikou těch, co odmítají komunisty pro radikalismus.

Pětistiletá památka smrti Jana Želivského. *Rudé právo* 1922, 10. 3., roč. III., č. 58, s. 1.

¹⁹³ Hanobitelé památky M. J. Husa. *Rudé právo* 1926, 4. 7., roč. VII., č. 158, s. 1.

¹⁹⁴ O revisi husitství. *Rudé právo* 1927, 6. 7., roč. VIII., č. 159, s. 2.

¹⁹⁵ KOPECKÝ, Václav. Hus, dnešní reakce a dnešní revoluční hnutí. *Rudé právo* 1933, 5. 7., roč. 1933, č. 153, s. 6.

¹⁹⁶ např. K čemu jsou svatováclavské oslavy. *Rudé právo* 1929, 22. 9., roč. X., č. 194, s. 5.

nebo V jednotné proletářské frontě proti klerikálněfašistickým svatováclavským parádám, *Rudé právo* 1929, 25. 9., roč. X., č. 196, s. 2.

Ostrou bouří v parlamentu, která se samozřejmě promítla i do stranického tisku pak přinesla tzv. Marmaggiho aféra.¹⁹⁷ Prvním z řady článků věnujících se této cause vyšel dne 8. července 1925 na první straně *Rudého práva* s nadpisem *Přerušete styky s Vatikánem!*. Informuje o odjezdu apoštolského nuncia Marmaggiho a obviňuje tehdejší vládní koalici z toho, že přivedla k moci klerikály a ti se dali do výboje. Sice se prý koalice tváří, že bojuje s klerikalismem, ale skutečné činy chybí. Článek končí výzvou vládě: „*Provedte odluku státu od církve! Vyvlastněte církevní velkostatky! Odvolejte vyslance z Říma! Přerušete okamžitě styky s Vatikánem!*“¹⁹⁸ Následně 9. července 1925 pak *Rudé právo* informuje, že komunističtí poslanci předložili návrh, aby Národní shromáždění zadalo úkol předsedovi vlády k okamžitému ukončení diplomatických vztahů s Vatikánem, k provedení odluky církve od státu a konfiskaci statků vysoké církevní hierarchie a klerikálních řádů. Pro návrh komunistů ohledně vysvětlení ze strany premiéra ale hlasovali pouze komunisté a němečtí sociální demokraté. Čeští sociální demokraté a socialisté hlasovali proti, za což sklidili od komunistů v parlamentu ostrou slovní kritiku.¹⁹⁹

10. července pak *Rudé právo* informuje, že zatímco navenek někteří členové tehdejší vládní koalice vystupují před lidem na protiklerikálních demonstracích, uvnitř vyjednávají s Vatikánem.²⁰⁰ Obsáhlý článek k výzvě komunistů socialistickým stranám k uskutečnění odluky církve od státu nalezneme v *Rudém právu* 11. července. Komunisté v parlamentu nabídli spolupráci ostatním socialistickým stranám, aby společně v této chvíli radikálně zasáhli. Zaslali dopis, otištěný v *Rudém právu*, kde uvádí, že „*jedinou odpovědí může být okamžité a důsledné provedení odluky církví od státu, rozluky církví a školy a samozřejmě konfiskace církevního majetku. Je vytvořena situace nadmíru vhodná k tomu, aby bezohledně byla odluka církví od státu uskutečněna.*“²⁰¹

Ve fejetonu *Nedělní besídka* pak autor Karel Vaněk v rozhovoru s rodákem ze svého města hodnotí, kam republika dospěla, kdy na začátku odcházely od církve velké skupiny obyvatelstva, aby se pak později do církve opět potichu vracely. V podstatě výsměch v tomto článku sklízí Fráňa Zemínová, označená zde na „starou houfnici“, která na Václavském náměstí hřmí a střílí proti Římu, ale jen drny, které neublíží: „*Řím je daleko*

¹⁹⁷ Viz s. 37.

¹⁹⁸ Přerušete styky s Vatikánem! *Rudé právo* 1925, 8. 7., roč. VI., č. 152, s. 1.

¹⁹⁹ Kapitulace koaličníků před Římem. *Rudé právo* 1925, 9. 7., roč. VI., č. 153, s. 2.

²⁰⁰ Na venek protiklerikální demonstrace, v zákulisí vyjednávání s Římem. *Rudé právo* 1925, 10. 7., roč. VI., č. 154, s. 1.

²⁰¹ Zbabělý útěk socialistických stran před Vatikánem. *Rudé právo* 1925, 11. 7., roč. VI., č. 160, s. 1-2.

a moc si nedělá z tohoto humbuku, v klidu si počká, až se přežene, protože ví, že mu žádné skutečné nebezpečí nehrozí.“ Socialisté podle komunistů zcela selhali, jen planě mluví, ale v skoncování s Římem ve skutečnosti nic nedělají.²⁰² Následující dny plní tato krize přední strany Rudého práva.

V programu Komunistické strany Československa pro volby v roce 1925 otištěném v *Rudém právu* 28. října 1925 pod heslem „*Volte komunisty!*“ nalezneme požadavek úplné rozluky státu a církve, a aby náboženství bylo zákonem prohlášeno za věc soukromou.²⁰³

Komunisté pravidelně protestovali proti jakémukoliv poskytování peněz na provoz církví z veřejných rozpočtů, ať šlo o státní rozpočet, ale i v případě peněz měst a obcí. Pravidelně se můžeme na stránkách Rudého práva setkat s výčtem sum peněz vyplacených „bohatým“ církvím ze státního rozpočtu. Vina za tyto výdaje od nich bývala shozena především na socialistické strany, které v koalici s lidovci tyto částky odhlasovali, ač se často samy prezentovaly jako antiklerikální.²⁰⁴ Komunisté samozřejmě žádnou dotaci ani ze státního rozpočtu, ani z místních zdrojů nepodporovali, naopak stavěli se vždy proti a také to ve svém tisku vždy uvedli. Odmítali i jakoukoliv podporu na opravy různých soch s náboženskými motivy, církevních staveb či na uspořádání církevních slavností typu Božího těla. Čas od času se na stranách *Rudého práva* proto setkáváme s výčtem částek vyplacených z veřejných peněz církvím, případně na různé účely spojené s náboženstvím, pochopitelně s ideologickým odsouzením.²⁰⁵

Velkou nevoli u nich tedy pochopitelně vzbudilo i projednávání tzv. kongruového zákona v květnu a červnu 1926.²⁰⁶ Kongruový zákon zajišťující kněžím tzv. kongruových církví minimální roční plat byl politicky propojen s projednáváním zemědělských cel. Ta byla důležitá pro stranu agrární. Křesťansky orientované strany tedy s agrární stranou utvořily blok, kde se vzájemně podpořily ve svých prioritách. Proti tomu pochopitelně komunistická strana vystupovala a naopak vyzývala socialistické strany k jednotnému postupu v těchto otázkách, které se ovšem vzhledem ke svému menšinovému zastoupení v parlamentu promítly zejména do veřejných demonstrací, ke kterým stranický tisk

²⁰² Nedělní besídka. *Dělnická besídka. Literární příloha Rudého práva* 1925, 12. 7., roč. VI., č. 161, s. 1.

²⁰³ *Volte komunisty! Rudé právo* 1925, 28. 10., roč. VI., č. 251, s. 3.

²⁰⁴ např. Čeští socialisté a sociální demokraté odhlasovali za šest roků republiky církvím 360 milionů Kč státní subvence! *Rudé právo* 1925, 30. 7., roč. VI., č. 171, s. 1.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 1.

²⁰⁶ Viz s. 38.

intenzivně vybízeli, často pod výraznými hesly, např. „Rozhoduje se o osudu pracující třídy v Československu:²⁰⁷

Kapitalisté jsou proto tak štědrí, proto tak ohleduplní ke svobodě a suverenitě církví, že pátery velmi potřebují pro utlumení pobouření v pracujícím lidu. Zdraží chleba a postarají se o příjemné kázání. Svatá trojice: měšce, kropáče a šavle, se představuje lidu. Kapitalisté dostanou vysoká cla, faráři všech církví řádné platy a oficiři i četníci v předloze stát.-zaměstnanecké vyšší plat než ostatní stát. zaměstnanci.... To jsou skutečně křiklavé doklady pro to, že heslo jednotné fronty dělníků a chudých lidí vůbec je heslem jedině správným. Kdo ještě dnes nepochopí, ten si skutečně nezaslouží nic jiného, než osud otroka.“²⁰⁸

V souvislosti s projednáváním kongruového zákona se objevují další články. Připomínají T. G. Masaryka a jeho požadavek již z washingtonské deklarace o odluce církve od státu a nyní má čsl. republika platit duchovenstvo:

„Církev římská má obrovské statky v Československu i za hranicemi. Církevní velkostatky „mrtvé ruky“ církevních řádů, biskupů a arcibiskupů, kapitol, měly býti československé republice vyvlastněny pro zločiny, kterých se dopustila církev římská na československém národě v době potlačování husitismu po 30leté válce, kdy prováděna byla násilná rekatolisace československého národa... Heslem musí býti: Pryč s kongruou! Pryč s pensemi biskupů! Kněze ať si platí církve samy! Ruce pryč od peněz poplatnictva! Uzákoňte rozluky státu od církví!“²⁰⁹

V deníku *Venkov* tehdy vládnoucí agrární strany nebyla otázka kongruového zákona do vystoupení v parlamentu prakticky nijak komentována. Nalezneme zde několikrát pouze zmínku o tom, že parlamentu byl předložen zákon o úpravě platů duchovenstva, který se bude projednávat. Deník tedy nepovažoval vůbec za potřebné svým čtenářům obhajovat důvody, proč poslanci agrární strany budou hlasovat pro tento návrh. Na první stranu deníku *Venkov* se tato záležitost dostala až při samotném projednávání v parlamentu. Několik dní předtím ale bylo hlasováno o samotných zemědělských clech a jistě není na škodu věnovat pozornost i této schůzi. Byla totiž v agrárním tisku označena titulkem „*Po násilnických scénách a událostech, které nebyly dosud v žádném*

²⁰⁷ např.: Rozhoduje se o osudu pracující třídy v Československu! *Rudé právo* 1926, 11. 6., roč. VII., č. 138, s. 1.

²⁰⁸ Návrh o platech kněží všech církví předložen mezinárodní měšťáckou většinou. *Rudé právo* 1926, 29. 5., roč. VII., č. 127, s. 1.

²⁰⁹ Místo papeže vypláceti má římské kněžstvo československá republika. *Rudé právo večerník* 1926, 28. 5., roč. VII., č. 121, s. 2.

parlamentě, schválila poslanecká sněmovna zákon o zemědělských clech.“ Výjimečná byla už samotná délka jednání a co celých 30,5 hodiny v kuse. Největší ohlas pak způsobili komunističtí poslanci, když mělo ve 3 hodiny odpoledne v pátek dojít k hlasování:

*„Těchto jedenáct hodin bylo vyplněno komunistickými násilnostmi, jaké ještě žádný jiný parlament nezažil. V okamžiku, když mělo dojít k hlasování, vrhli se komunisté jako šilenci proti zpravodajům a předsednictvu. Vyskočili na ministerské lavice a chystali se k brachiálním násilnostem. Rozbili svá sedadla i ministerská křesla. Spustili ohlušující řev a mlátili prkny z rozbitých lavic celé dvě hodiny.“*²¹⁰

Následovala v článku popisovaná regulérní bitva, kdy komunističtí poslanci fyzicky útočili na ministerské lavice, rozbíjeli zařízení sněmovny a žádali okamžitý příchod ministerského předsedy, který měl vysvětlit zákrok policie proti komunistické demonstraci v Praze v pátek 12. června 1926. Do rozbouřené atmosféry se neváhali zapojit i poslanci jiných levicových stran. Jmenovitě je v článku uváděna poslankyně Československé strany socialistické Fráňa Zemínová. Vše musela řešit sněmovní policie, bez které by zřejmě došlo k fyzickým útokům. Po jednání parlamentu se pak bouře přesunuly do ulic v podobě demonstrace levicových dělníků, během kterých bylo zraněno přes 50 strážníků.

Samotná schůze v poslanecké sněmovně, během které se schvaloval návrh kongruového zákona dne 19. června 1926, probíhala klidně až do večerního hlasování, kdy opět nebyla nouze o zajímavé momenty. Komunistický poslanec Harus obcházel sálem s vyobrazením Jana Husa a nápisem *Ani haléře kněžím*. Komunističtí a socialističtí poslanci zpívali proticírkevní písně a následně se snažili přerušit jednání boucháním šuplíků z poslaneckých lavic, celý sál naplnil ohlušující řev a následně opět dochází k rvačkám a útokům na ministerské lavice. Několik poslanců bylo zraněno. Kromě odřenin a boulí měl jeden z poslanců roztržený horní ret. Během těchto scén byl následně v této rozbouřené atmosféře kongruový zákon schválen.²¹¹ Velmi obsírně o této schůzi informovalo i Rudé právo, které otisklo i některé výroky pronesené komunistickými poslanci při jednání. Na adresu vlády mimo jiné zaznělo: *„dali jste farským děvkám přednost před státními zaměstnanci.“*²¹² Komunistický poslanec Václav Bolen důrazně

²¹⁰ Po násilnických scénách a událostech, které nebyly dosud v žádném parlamentě, schválila poslanecká sněmovna zákon o zemědělských clech. *Venkov* 1926, 13. 6., roč. XXI., č. 140, s. 1.

²¹¹ Národní shromáždění. *Lidové noviny* 1926, 20. 6., roč. 34, č. 310, s. 3.

²¹² Poslanecká sněmovna hlasuje o clech, když je na ulici stříleno do dělníků. *Rudé právo* 1926, 12. 6., roč. VII., č. 139, s. 6.

žádal příchod ministerského předsedy slovy: „*krvavý pes buržoasie, ať se jde odpovídat!*“²¹³ apod. S rozsáhlým popisem následujících pouličních bouří v Praze, při kterých došlo ke srážkám demonstrantů s policií, vyšlo zvláštní vydání *Rudého práva* dne 12. června 1926.

Opakované volání papeže Pia XI. proti pronásledování církve a věřících v Sovětském svazu mělo ohlas i v konkrétních politických návrzích československých komunistů. Když se papež v únoru 1930 obrátil na Společnost národů s žádostí, aby proti pronásledování v Rusku zakročila, předložili poslanci K. Gottwald a V. Stern dne 13. února 1930 Národnímu shromáždění návrh zákona na okamžité a úplné přerušování diplomatických styků s Vatikánem, zrušení zastupitelského úřadu u Vatikánu a vypovězení nuncia z Československa. V odůvodnění návrhu zákona se komunisté zaštiťují zdrcující většinou pracujícího lidu v republice, která je proti uznávání vatikánského státu.²¹⁴

Během července 1933, kdy došlo k jednání a uzavření konkordátu mezi Německem a Vatikánem, vyšlo v *Rudém právu* množství článků informujících o této události. Všechny komentují uzavření konkordátu stejným způsobem. Jde podle nich o spojenectví, jehož jediným účelem je společná snaha obou stran o záchranu kapitalistického řádu.²¹⁵

V rámci předvolební kampaně v roce 1935 vyšlo v *Rudém právu* několik článků, ve kterých jsou uváděny důvody, proč by měli čtenáři ve volbách dát svůj hlas komunistické straně. Mezi jinými nalezneme také článek *Církev kapitalista*,²¹⁶ který vypočítává majetek katolické církve v Československu, uvádí částky vydávané ze státního a veřejných rozpočtů na náboženské účely a spojuje církve s fašismem.

Je zajímavé, že vydání papežské encykliky *Divini Redemptoris, O bezbožném komunismu*, dne 19. 3. 1937 nebylo v *Rudém právu* okomentováno vůbec, dokonce nebylo zmíněno ani krátkou informativní zprávou.

Shrneme-li obsah článků v tisku komunistické strany, které se vyjadřují k aktuálním politickým událostem a jejich konkrétní politické návrhy, jak k těmto záležitostem přistupovat, Komunistická strana Československa vždy při každé příležitosti v Národním shromáždění navrhovala omezit vliv církve na život společnosti a to především

²¹³ Ostrý projev soudruha Bolena a bouře odporu komunistických poslanců proti řádění policie na pražských ulicích. *Rudé právo* 1926, 12. 6., roč. VII., č. 139, s. 7.

²¹⁴ Uznejte sověty, přerušte styk s Vatikánem! *Rudé právo* 1930, 18. 2., roč. XI., č. 42, s. 3.

²¹⁵ Konkordát mezi Vatikánem a Hitlerovým Německem uzavřen. *Rudé právo* 1933, 11. 7., roč. 1933, č. 157, s. 3.

²¹⁶ *Církev kapitalista*. *Rudé právo* 1935, 16. 5., roč. neúveden, č. 114, s. 7.

provedením odluky církve od státu. V této souvislosti vždy nezapomněli komunističtí poslanci apelovat na ostatní strany s poukazem, že odluha byla proklamována již po vzniku republiky, ale nikdy ji politici neuskutečnili. Komunističtí poslanci opakovaně vyzývali k dokončení pozemkové reformy zabavením církevního majetku. Rovněž odmítali poskytování finančních prostředků ze státního či veřejných rozpočtů na náboženské účely a to i na komunální úrovni. V zahraniční politice opakovaně vyzývali k přerušení diplomatických styků s Vatikánem. Svoje postoje prezentovali v parlamentu, ale často také svolávali svoje příznivce na veřejné demonstrace, kde v řadě případů docházelo k nepokojům a střetům s policií.

Závěr

Komunistická strana Československa zaujímala po celou dobu své meziválečné existence k náboženství a církvím nepřátelský postoj, zejména k církvi římskokatolické a k Vatikánu. Z pozic své ideologické základny odmítla náboženství jako falešnou útěchu pro udržení mas pracujících v klidu. Při každé vhodné příležitosti připomínala původní plány na provedení odluky církve od státu a důsledné provedení pozemkové reformy zabavením církevního majetku. Usilovala o zbavení vlivu církve na společnost, např. v oblasti školství. Vždy se stavěla proti jakémukoliv financování církví z veřejných financí. Své názory prezentovala mnohdy až vulgárním způsobem. Žádný vývoj názoru na náboženství a roli církví ve sledovaném období neprobíhal. Po celou dobu sledovaného období je postoj vůči náboženství a církvím totožný, vychází z marxismu, ke kterému se staví dogmaticky. Jediné, čím se jednotlivá období od sebe odlišovala, je intenzita, se kterou byl protináboženský boj veden. Články, které vysvětlují úlohu náboženství ve společnosti, nalzáme v komunistickém tisku spíše ve 20. letech, ve 30. letech se naopak setkáváme spíše s ideologickými útoky proti katolické církvi a Vatikánu. Zdá se, že ve 20. letech pocítovali komunističtí autoři větší potřebu provádět osvětu ve věci marxistického učení o náboženství a ideologicky působit na čtenáře. Ve 30. letech už zřejmě považovali své čtenáře za dostatečně ideologicky zpracované a vyjadřovali se už jen v duchu marxistického postoje k aktuálním politickým událostem.

Poválečný politický systém obnovené Československé republiky byl postaven na principu tzv. Národní fronty Čechů a Slováků, v níž se o hlasy voličů mohly ucházet jen povolené politické strany, z nichž většinu tvořily strany levicové, socialisticky orientované. Dalo se tedy předpokládat, že tyto strany budou chtít pokračovat v krocích, které realizovaly již v předválečném období. Celkový posun doleva v politickém životě byl ale typický pro celou poválečnou Evropu. Již v roce 1947 začal československý parlament projednávat návrh zákona na další zábor půdy za finanční náhradu, tedy pokračování pozemkové reformy, která se měla církevních pozemků velmi citelně týkat. Samotná realizace v případě církevního majetku ale proběhla až po únoru 1948 a bez náhrady. Následně byl církvi zabaven prakticky veškerý majetek, tedy i budovy škol, klášterů, sociálních ústavů zřizovaných charitou apod. Financování duchovních na sebe převzal stát. Zároveň ale stanovil podmínku státního souhlasu pro výkon povolání duchovního. Pokud nebyl s konkrétním duchovním spokojen, státní souhlas mu

jednoduše odebral. Komunistický režim zcela zlikvidoval řeholní společenství a zabavil jejich majetek. Na dlouhou dobu přerušil diplomatické styky se Svatým stolcem. Svoboda vyznání sice byla zakotvena v ústavě z roku 1948 i v ústavě z roku 1960 ovšem s podmínkou, že nemůže být důvodem k tomu, aby někdo odpíral plnit občanskou povinnost uloženou mu zákonem. V reálném životě byli ovšem praktikující věřící velmi často perzekuováni pro svou víru formou špatných kádrových posudků, které jim znemožnily studovat či zastávat prestižnější pracovní pozici. Během 50. let 20. století proběhla v Československu řada politických procesů, z nichž některé postihly také představitele církví. Řada odsouzených skončila v komunistických věznicích, kde zažívali kruté zacházení. Kde se mohla vzít tak silná nenávist vůči kněžím, řeholníkům a věřícím? Podle mého názoru v desítkách let trvající indoktrinaci komunistickou ideologií, která odmítala náboženství, církev a víru v Boha v životě společnosti tolerovat jako svobodnou volbu každého jednotlivce a prohlásila ji za falešnou útěchu pro oklamání vykořisťované třídy. Tento názor komunisté hlásali od začátku do konce období sledovaného v této práci.

Moje odpověď na otázku, zda mohla československá veřejnost očekávat na základě projevů, názorů a postojů komunistické strany vyjadřovaných v období první Československé republiky, kroky, které vůči církvím po roce 1948 učinila, je kladná. Ano, mohla, protože žádný jiný názor, který by mohl tuto odpověď zpochybnit v komunistických projevech mezi lety 1921-1938 nenalezneme. Zároveň je ale vhodné uvést, že v období první Československé republiky zaujímaly protikatolické postoje i další, zejména levicové politické strany. Meziválečné Československo bylo státem, který zažil mnoho tvrdých politických střetů, které se silně odrážely do života celé společnosti. Po obnovení Československa v roce 1945, kdy byl politický život postaven na principu Národní fronty Čechů a Slováků, byla narušena křehká rovnováha politických sil. Pravicové strany z meziválečného období, které pomáhaly vyrovnávat tlak na zabavení majetku církví z levé části politického spektra, už se na politickém životě nepodílely. V krátkém období let 1945-1948 už můžeme zaznamenat politické návrhy, které mají církve zbavit majetku. Po únoru 1948 pak veškerou moc získala radikálně levicová Komunistická strana Československa, která začala uplatňovat svoji radikální proticírkevní politiku, o kterou usilovala po celé meziválečné období, kdy však neměla politickou sílu k jejímu provedení.

Seznam použitých zkratek

ČSL – Československá strana lidová

ČSR – Československá republika

Kominterna – Komunistická internacionála

KSČ – Komunistická strana Československa

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

sv. – svatý

tzv. - takzvaný

Seznam literatury

- BOROVÍČKA, Michael – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan P. – BĚLINA, Pavel. *Velké dějiny zemí Koruny české XII.b.* 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2013.
- CABADA, Ladislav. *Intelektuálové a idea komunismu v českých zemích 1900-1939.* 1. vydání. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2000.
- ČADA, Václav. *KSC v období 1921-1948. strategie a taktika.* 1. vydání. Praha: Svoboda, 1988.
- ČADA, Václav. *Vznik KSC jako revoluční strany nového typu.* 1. vydání. Praha: Horizont, 1986.
- FIALA, Petr – FORAL, Jiří – KONEČNÝ, Karel – MAREK, Pavel – PEHR, Michal – TRAPL, Miloš. *Český politický katolicismus 1848-2005.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.
- HALAS, František X. *Fenomén Vatikán.* 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2004.
- CHENEAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989). Od Lenina k Janu Pavlu II.* Praha: Rybka Publishers, 2012.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929).* 2. vydání. Praha: LIBRI, 2005.
- KÁRNÍK, Zdeněk a kol.: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek VI.* 1. vydání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009.
- KAŠÍK, Vladimír. *Dějiny První internacionály.* 1. vydání. Praha: NPL, 1965.
- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.* 1. vydání. Praha a Litomyšl: Paseka, 2000.
- KOPECKÝ, Václav. „*O ideologii českoslov. politických stran*“ XI. *Ideologie strany komunistické.* Praha: Tiskový odbor ÚSČS, 1932.
- LENIN, Vladimír Iljič. *Co dělat?* Praha: Svoboda, 1972.
- LENZ, Antonín. *Syllabus jeho svátosti Pia IX.* 2. vydání. V Praze: Tisk a náklad Cyrillo-Methodějské knihtiskárny - V. Kotrba, 1891.
- LEV XIII. *Rerum novarum.* 2. vydání. Olomouc: nákladem Lidového knihkupectví v Olomouci, 1935.
- LISSMANN, Konrad – ZENATY, Gerhard: *O myšlení. Úvod do filosofie.* Olomouc: Votobia, 1994.
- MACHAČOVÁ, Jana. *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2010.
- MAREK, Pavel. *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918-1924).* 1. vydání. Brno: L. Marek, 2005.
- MAREK, Pavel – ŠMÍD, Marek. *Arcibiskup František Kordač. Nástin života a díla apogety, pedagoga a politika.* 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Komunistický manifest.* 1. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *O náboženství.* 1. vydání. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1957.
- MARX, Karl – ENGELS, Friedrich. *Vybrané spisy ve dvou svazcích.* Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954.
- MEJDROVÁ, Hana, HÁJEK, Miloš: *Vznik Třetí internacionály.* 1. vydání. Praha: Karolinum, 2000.

- ODBOR STATISTIKY OBYVATELSTVA A SČÍTÁNÍ LIDU. *Volby do Národního shromáždění. Historický přehled výsledků voleb za období 1920 – 1935*. Praha: Federální statistický úřad, 1990.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. II. 1919*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu. III. 1920*. 3. vydání. Praha: Lidové noviny, 1991.
- PIUS XI. *Divini Redemptoris. O bezbožeckém komunismu*. Olomouc: Katolická akce, 1938.
- POPÁLENÝ, Peter. *Vznik a profilace KSČ v období první republiky v českých zemích*. První vydání. Praha: Togga, 2020.
- REIMAN, Pavel a kol. *Dějiny Komunistické strany Československa*. První vydání. Praha: SNPL, 1961.
- RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. První vydání. Praha: Academia, 2002.
- SOBOLEV, Alexandr Ivanovič. *Komunistická internacionála*. 1. vydání. Praha: Svoboda, 1974.
- STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. 5. vydání. Praha: ZVON, 1996.
- ŠIMOVÁ, Kateřina. *Cesty do utopie: Sovětské Rusko ve svědectvích meziválečných československých intelektuálů*. První vydání. Praha: Prostor, 2011.
- ŠMÍD, Marek. *Vatikán a sovětský komunismus 1917-1945*. 1. vydání. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, 2020.
- VALEŠ, Václav. *Právní úprava postavení církví a náboženských společností v období první Československé republiky (1918-1938)*. Praha: V. Valeš, 2013.
- VÍTEK, Miloš. *Politická filosofie*. 2. vydání. Hradec Králové: Gaudeamus, 2004.
- ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918-1949)*. 1. vydání. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2010.
- ŽÁK, Emanuel. *Fragmenty – sbírka úvah na jednotlivé doby a dny roční*. 1. vydání. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1924.

Časopisecké studie

- MATĚJKA, Ondřej. „Správný komunista má také býti správným křesťanem, jako byli křesťané první.“ *Vztah československých evangeliků ke Komunistické straně Československa 1921-1970*. in *Český a slovenský komunismus (1921-2011)* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012
- ŠMÍD, M. Marmaggiho aféra. *Církevní dějiny*, roč. VII., č. 14, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014.
- VÍŠEK, Zdeněk. Stržení barokního morového sloupu ve Slaném. *Listy*, roč. VIII., č. 3. Slaný: Slánská radnice, 2020.

Prameny

Edice dokumentů

Protokol II. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 31.10. - 4.11.1924. Praha: Svoboda, 1983.

Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.-14. dubna 1936. 1. vydání. Praha: ÚD KSČ, 1967.

GOTTWALD, Klement. *Spisy. I, 1925-1929.* První vydání. Praha: Svoboda, 1950.

GOTTWALD, Klement. *Spisy. VIII, 1937-1938.* První vydání. Praha: vydavatelství ÚV KSČ, 1953.

MERVART, Jan. *Dokumenty k dějinám Komunistické strany Československa.* 1. vydání. Ústí nad Orlicí: OFTIS Ústí nad Orlicí, 2006.

Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.-14. dubna 1936. 1. vydání. Praha: ÚD KSČ, 1967.

Založení Komunistické strany Československa: Sborník dokumentů ke vzniku a založení KSČ : 1917-1924, Ústav dějin KSČ, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1954. Za revoluční stranu. Dokumenty ke vzniku KSČ 1919 – 1921.

Periodika

Čech: politický týdeník katolický. Praha: Antonín Schmitt, 1869-1896,1904-1937.

Lidové noviny. Brno: Vydavatelské družstvo Lidové strany, 1893-1945.

Komunismus: revue pro komunistickou teorii a praxi: orgán Komunistické strany v Československu (sekce III. kom. Internacionály). Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství, 1921-1924.

Komunistická revue: orgán Komunistické strany v Československu (Sekce III. Komunistické Internacionály) pro praxi a teorii marxismu. Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství, 1924-1933.

Právo lidu. Praha: Československá strana sociálně – demokratická, 1892 – 1948.

Proletkult: týdeník Komunistické strany Československa pro proletářskou kulturu. Praha: Komunistické knihkupectví a nakladatelství, 1922-1924.

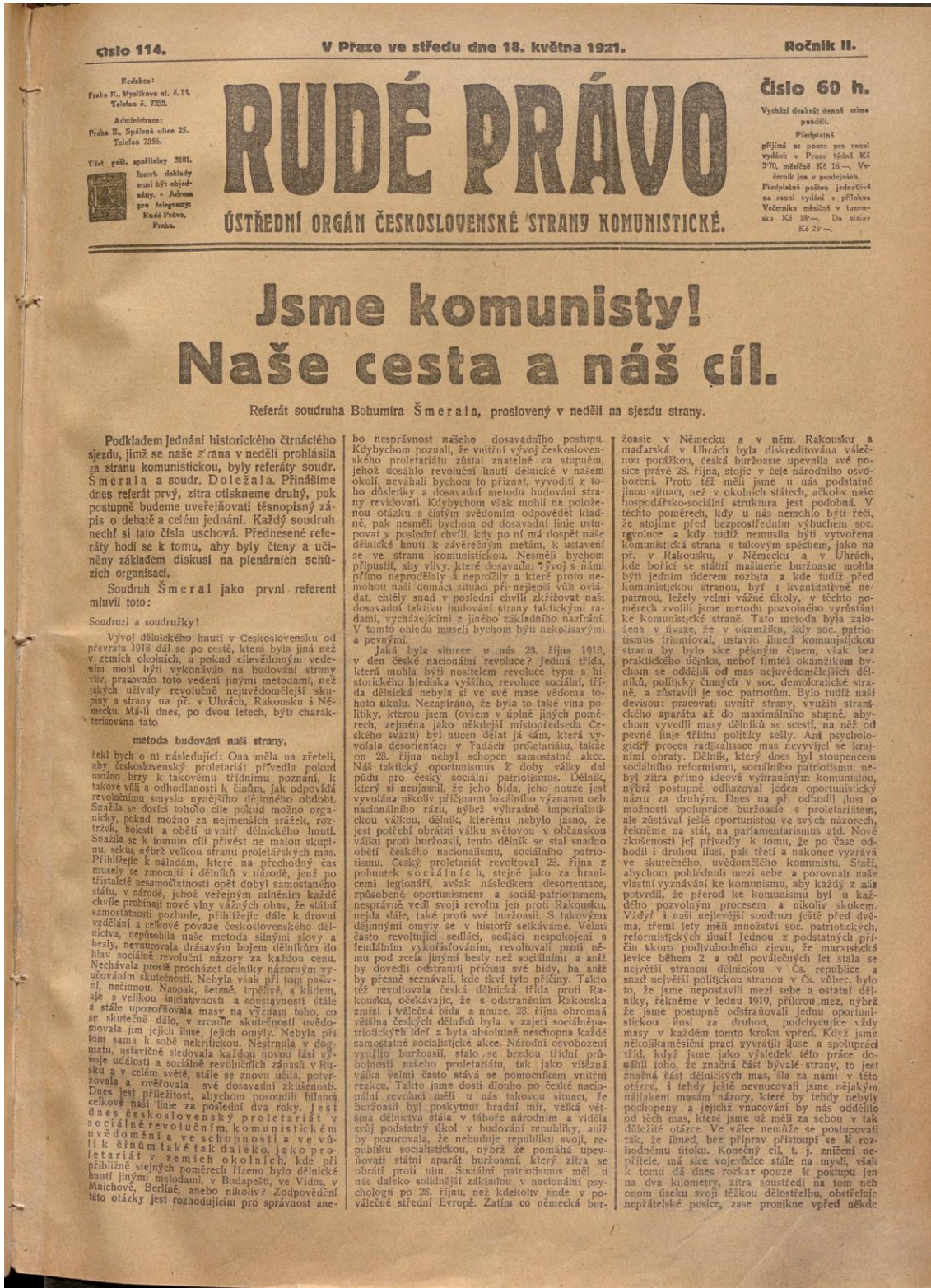
Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa. Praha: Komunistická strana Československa, 1921 -1990.

Venkov: orgán České strany agrární. Praha: Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, 1906-1945.

Přílohy

Příloha I. Ukázka z dobového tisku - článek

Jsme komunisty! Naše cesta a cíl. *Rudé právo* 1921, 18. 5., roč. 2, č. 114, s. 5.

Příloha II. Ukázka z dobového tisku – článek

Hus, Tábor a komunisté. *Proletkult* 1923, 27. 6., roč. II., č. 22, s. 1.

Rok II. Číslo 22.

PROLETKULT

**PROLETÁŘI
VŠECH ZEMÍ SPOJTESE!**

TÝDENÍK KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA PRO PROLETÁŘSKOU KULTURU

HUS, TÁBOR A KOMUNISTÉ

MOUČTO: „Protiklerikální či volnomyšlenkářské fráze nejsou již svědectvím pokrokovosti; celý boj protiklerikální musí být veden docela jinými cestami, jak dříve byl dokazuje.“
(Haken: Reakce a inteligence. Rudé Právo z 8./VI. 1923.)

Úvodem.

Tento spisek není samostatná vědecká práce, to buď výslovně konstatováno. Je zpracován úplně podle výborného, u nás velmi málo známého spisu nejlepšího marxistického teoretika II. Internacionály Karla Kautského „Vorläufer des neueren Sozialismus“ (Předchůdci novějšího socialismu), hlavně pak jedné jeho kapitoly, která se obírá tábořským hnutím. Kautského kniha je jediná skutečně marxistická studie, kterou máme o husitském hnutí. U nás, kde Hus je prohlášen za národního svatého, a jeho svátek má se stát svátkem úředním, existuje o Husovi slušná literatura. Tato literatura nevyhovuje však, poněvadž plave úplně ve vodách buržoasních nebo maloměstských tradic myšlenkových. Tato literatura je marxismu naprosto cizí. Neexi-

stuje česká samostatná studie marxistická o Husovi. Proletariát český byl křmen odvarem buržoasných a maloměstských sentencí o Husovi a je — buď loyálně konstatováno — jimi úplně prosycen. Volnomyšlenkářský klerikalismus prostoupil naše dělnické hnutí v otázce Husově.

Dnes vede se, znovu s neobyčejnou prudkostí protiklerikální boj z politických důvodů. Nemůžeme než plně souhlasiti. Avšak vede se starými methodami, a s těmi souhlasiti nelze. Vedou-li naši měšťáci a „pokroková inteligence“ protiklerikální boj starým způsobem — je to jejich vnitřní věc. Nemůžeme však klidně přihlížeti k tomu, aby starým způsobem se vedl protiklerikální boj v komunistické straně. Pravda jest, že komunistická strana převzala dědictví po sociální demokracii, která v této otázce nehnula ani prstem. Tento důvod neomlouvá však úplně. Je povinností všech, kteří nepovažují marxism za blýsknavou cetku, pýřit za vědecký názor, aby se pokusili marxisticky oceniti význam Husův v minulosti a postavili se se vším důrazem proti falešnému, pokryteckému zneužívání jeho jména v přítomnosti. Proto je do spisku vsunuta kapitola o Husovi, která

Příloha III. Ukázka z dobového tisku – článek

Přerušte styky s Vatikánem! *Rudé právo večerník* 1925, roč. VI., č. 152, s. 1.

Číslo 152. V Praze ve středu dne 8. července 1925. Ročník VI.

Číslo 30 h. Vydávající: Praha II., Štěpáňská ulice č. 15. — Telefon č. 7355. — Administrace: Praha II., Společná ulice č. 25. — Telefon č. 7356. — Účet poštovní speciální č. 3101. — Inzerční dohodámuzibytobjednat. Adresa pro telegramy: Rudé Právo Praha.

RUDÉ PRAVO VEČERNÍK

Číslo 30 h. Vychází denně mimo neděle a svátky o půl — 4. hod. odpo. — Předplatné přijímá se pouze pro ranní vydání v Praze týdně Kč 350, měsíčně Kč 1400. Večerák je v prodeji náč. Předplat. e poštou jednotlivě na ranní vydání s přílohou Večerníka má, v tuzemsku Kč 1600, do ciziny Kč 2800.—

Přerušte styky s Vatikánem!

Vyvlásteňte církevní velkostatky! Provedte odluku státu od církve!

Československá veřejnost byla včera překvapena náhlým odjezdem papežského nunciata z Československa. Klerikální tisk sdělil, že papež dal příkaz nunciu Marmaggioli, aby okamžitě opustil Prahu, a to proto, že v čelo oslav Husových postavil se sám prezident. Dnešní klerikální tisk žádá, aby podáno bylo řádné vysvětlení, jakým způsobem se stalo, že na úředním sídle prezidentové o svátku Husově nebyly vlajky ve státních barvách, nýbrž husitský prapor s kalichem. Papežská kurie shledává prý v tom výzvu k boji proti katolicismu, výzvu k heresi a klerikální tisk slibuje, že nastávajících voleb použije klerikální strana k tomu, aby v Československu stala se rozhodujícím činitelem. Klerikální orgán píše: «Bohdá dočkáme se toho, že prezident republiky zúčastní se i katolických demonstrací náboženských a že se střechy presidenta zavlaže praporem papežským o svátku českého knížete Václava! Nemůžeme strpět, aby ostatky svatého Václava o slavnostních dnech na hradě pražském byly neseny branami postranými, jimiž vyváží se z hradu smetí a odpadky. Prahu opustil sice nuncius, ale nikoli nunciatura. Ta zůstává dále v naší republice pod vedením tajemníka nunciatury monsignora Araty. Odjezd nunciata neznamená tedy naprosto přerušeni diplomatických styků mezi československou republikou a Svatou stolicí, nýbrž pouze zesílení a důrazný protest proti udalostem, jež staly se v den mistra Jana Husa.»

Klerikální list, jak vidno je na výboji. Koalice socialistů s měšťáky, která klerikály přivedla k moci, zahajuje sice nyní proti nim boj, ale aby šáhla k rozhodujícím opatřením, toho je daleka. Nepřerušuje styky s Vatikánem, nevyvláštěňuje církevní velkostatky, nevyzetá klerikály z československé republiky, nýbrž nechává je u moci a v koalici. Zhoršuje volební řád tak, aby klerikální reakce v Československu ještě byla posilněna. Neprovádí odluku státu od církve, ani odluku církve od obcí. Provádí jen volební humbuk. Čeče-li koalice, aby její boj proti klerikalismu brán byl vážně, musí vytyčit heslo: Provedte odluku státu od církve! Vyvlásteňte církevní velkostatky! Odvolejte vyslance z Říma! Přerušte okamžitě styky s Vatikánem!

Příloha IV. Ukázka z dobového tisku – článek

Jesuité, pobělohorské římské stvůry a imperialističtí vůdcové ve válečných štvanicích proti SSSR. *Rudé právo* 1930, 13. 2., roč. XI., č. 38, s. 4.

13. února 1930.

Jesuité, pobělohorské římské stvůry a imperialističtí vůdcové ve válečných štvanicích proti SSSR.

Dělnická třída odrazi tento nápor.

Na komando z Říma povstal celý reakční kapitalistický svět. Papež zamýšlil válečnou sekerou a zavolal do „svaté“ války proti bolševismu, proti komunistickému hnutí, proti Sovětskému svazu. Záminkou je mu „odstraňování“ náboženství v proletářské říši. A aby tato „svatá“ vojna, tato nová křížácká výprava mohla být náležitě připravena, kapitalistický tisk vytahuje své špinavé džbery pomluv, klepů a výmyslů a dobří křesťané blednou hrůzou při čtení bolševických hrůz: tolik a tolik biskupů, kněží a řeholníků bylo usmrceno bolševickou „krutovládou“, proto, harrá, do boje! Papež volá!

skupiny a odbočky, aby se zúčastnily mši v den 19. března v kostelích a 18. března veřejných manifestací. Řekli jsme, že si dělnická třída Československa nedá líbit provokace služebníků nejreakčnější moci na světě, že na demonstrace a štvánice nepřátel Sovětského svazu odpoví velkými demonstracemi

A co je v Sovětském svazu?

A zatím v Sovětském svazu není žádného pronásledování pro náboženské přesvědčení. Rykov mohl proto s celým důrazem prohlásit, že sovětské zřízení zaručuje úplnou volnost a svobodu víry. Ani jeden duchovní nebyl pronásledován za to, že vykonával svůj náboženský nebo církevní úřad. Ovšemže se diktatura proletariátu nemazila s žádnou pravoslavnou mitrou, která s kontrarevolučními generály kula plány pro návrat carů a velkostatkářů. A nebude se mazít ani v přítomnosti ani v budoucnosti. Náboženství není v SSSR pronásledováno, protože dohrálo tam svoji úlohu. S odklizením posledních zbytků kapitalismu na území býv. carského Ruska padá jeho ideologická nadstavba a náboženské vyznání. Pracující třída Sovětského svazu se vyzula z dětských střevíků myšlení a nepotřebuje již náboženství jako berly.

Klerikálové v čele křížácké protisovětské fronty.

Klerikální „Lidové listy“ uveřejnily provokální ústředního výboru odborových organizací křesť. dělnictva v Čechách, podepsané posl. Petrem a posl. Koškem, v němž vyzývají všechny